

Høgskulen
på Vestlandet

BACHELOROPPGAVE

Møte med barn i sorg

Supporting children in grief

432, 309 & 276

BLUBACH

Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett

Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag

Birgitte Ivarhus Sollesnes

Innleveringsdato: 31.05.2021

Antall ord: 14 184

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

Forord

Denne bacheloroppgaven er avslutningen på vårt 3 årige utdanningsløp ved Høgskulen på Vestlandet. Vi har tatt for oss et viktig tema, som etter vår mening, blir snakket og skrevet for lite om. Oppgavens formål er å belyse hvordan pedagogisk leder er i møtet med barn som opplever sorg, og vi håper resultatet vi finner kan gjøre nytte for seg og sette et søkelys på hvor viktig tema det er, og hvor lite forskning det finnes innenfor området.

Vi ønsker å takke hverandre for utrolig godt samarbeid gjennom oppturer og nedturer, gode samtaler og en hektisk men gøy periode.

I tillegg vil vi rette en stor takk til veilederen vår som har hjulpet oss med gode veiledningstimer, Zoom møter på kort varsel, flere titalls mails og oppmuntring under prosjektet. Dette hadde ikke vært mulig uten deg.

Vi vil også takke «storesøster» og «tante», som har hjulpet oss mye gjennom skriveprosessen med tips og formuleringer, og som generelt har vært to fantastiske støttespillere for oss!

Sist, men ikke minst, vil vi rette en stor takk til informantene som gjennom intervju delte av erfaringer og tanker med svært gode refleksjoner. Uten dere hadde ikke gjennomføringen av bacheloroppgaven vært mulig. Dere setter vi utrolig stor pris på.

Abstract

In this bachelor thesis we wanted to investigate:

How a leading kindergarten teacher can support children who are going through grief processes?

We have found theories that describe children in grief, typical reactions, special death causes, and other situations as divorces. We also found multiple theories on how adults should accommodate and take care of children in grief. In this study, we have chosen a qualitative research method. We have conducted interviews of three leading kindergarten teachers and one parent who has experience with children in grief. Our main finding is that grief is individual, and children should be allowed to mourn as children. As adults we can support them by meeting the children on their own terms and keeping in mind that there is no such thing as a “normal” grief process, and one should therefore not impose grief processes on children. Thus, there doesn't exist a predetermined way to meet children in grief.

Innholdsfortegnelse

Forord	0
Abstract	2
1.0 Innledning.....	6
1.1 Bakgrunn for forskningsprosjektet.....	6
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål.....	9
1.3 Oppgavens oppbygging	9
2.0 Teoretisk forankring	10
2.1 Barn i sorg.....	10
2.2 Barns sorgprosess.....	10
2.2.1 Mestringsperspektiv.....	11
2.2.2 Tankemessig og følelsesmessig mestring.....	11
2.3 Spesielle dødsfall og hendelser	11
2.3.1 Skilsmisse	12
2.3.2 Tap av omsorgsperson	12
2.3.3 Selvmord.....	12
2.4 Sorgreaksjoner hos barn.....	13
2.5 Håndtering og beredskap	14
2.5.1 Samtaler med barn	14
2.5.2 Profesjonens ansvar	15

2.5.3 Teamarbeid	16
2.5.4 Foreldresamarbeid	16
2.5.5 Konkrete retningslinjer for ivaretagelse av barns behov	17
2.6 Oppsummering.....	17
3.0 Metode.....	19
3.1 Semistrukturert forskningsintervju	19
3.2 Strategisk valg av informanter	20
3.2.1 Presentasjon av informanter	20
3.3 Forberedelser til intervju	21
3.4 Gjennomføring av intervju.....	22
3.5 Analyse og behandling av data	22
3.6 Etske hensyn	23
3.7 Metodekritikk, reliabilitet og validitet	23
3.7.1 Feilkilder.....	24
3.8 Oppsummering.....	25
4.0 Presentasjon av empiri og analyse	26
4.1 Barn i sorg.....	26
4.1.1 Møte med barnet	28
4.1.2 Møte med foreldrene	30
4.2 Forelders erfaring.....	32
4.3 Samarbeid mellom barnehage og hjem.....	33

4.4 Beredskapsplan	35
4.5 Oppsummering.....	35
5.0 Drøfting	37
5.1 Barn i sorg.....	37
5.1.1 Møte med barnet	38
5.1.2 Møte med foreldrene	40
5.2 Foreldreerfaring	41
5.3 Samarbeid mellom barnehage og hjem.....	42
5.4 Beredskapsplan	43
5.5 Oppsummering.....	44
6.0 Konklusjon	46
Litteraturliste.....	47
Vedlegg 1 – Godkjenning fra NSD	50
Vedlegg 2 – Informasjonsskriv	53
Vedlegg 3 – Intervjuguide utvalg 1.....	56
Vedlegg 4 – Intervjuguide utvalg 2.....	58

1.0 Innledning

I barnehagen vil barn møte på ulike utfordringer, som barnehagelærerne og øvrig personale må håndtere på en profesjonell måte. Noen ganger vil de utfordringene barn opplever avvike fra det vi tenker på som en del av den normale utviklingen og de hverdagslige utfordringene. Barn har ikke utviklet de nødvendige verktøyene for å forstå alt som skjer rundt dem, og de har helt andre forutsetninger enn voksne for å håndtere sorgprosesser.

Dette er et tema hvor barnehagelærere og øvrige personale kan føle seg usikre, dersom det dukker opp en situasjon der man ikke vet hvordan barnet skal møtes. Som voksen er det enkelt å bli delvis deltakende dersom man er usikker på hvordan man best kan møte barnet og støtte dem i sorgprosessen. Begrepet sorg omfatter et vidt spekter, men vi ønsker å fokusere på sorgen som oppstår når et barn mister noen de er glade i, enten i form av dødsfall eller skilsmisse. Ved å belyse dette temaet håper vi at pedagogiske ledere vil få bedre forutsetning for å håndtere situasjonen, og iverksette nødvendige tiltak for å imøtekomme barnets behov.

1.1 Bakgrunn for forskningsprosjektet

Valg av tema har blitt gjort med bakgrunn i allerede eksisterende forskning.

Stortingsmeldinger, *Rammeplan for barnehagen* (2017), masteroppgaver og lovverk m.fl. innehar lite konkrete retningslinjer og anbefalinger om barn i sorg, og hvordan de skal møtes og ivaretas i sorgprosessen. Felles for eksisterende forskning er ivaretagelse av barn og deres behov.

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver sier: “Personalet skal være lydhør for barnas uttrykk og imøtekomme deres behov for omsorg med sensitivitet”

(Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 20). Dette legger føringer for at barna skal bli sett, og forutsetter at deres behov blir møtt av trygge voksne.

Rammeplanen beskriver norske barnehagers innhold og oppgaver (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 3). Den sier ingenting om hvordan barn skal møtes og støttes i sorg, men rammeplanens kapittel om omsorg kan likevel gi noe støtte på veien. I rammeplanen fra 2006 nevnes omsorg i mye større grad enn i rammeplanen fra 2017:

«Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg. Barnehagens personale har en yrkesetisk forpliktelse til å handle omsorgsfullt overfor alle barn i barnehagen. Omsorgsforpliktelsen stiller krav til personalet om oppmerksomhet og åpenhet overfor det unike hos hvert enkelt barn og det unike i situasjonen og i gruppen. En omsorgsfull relasjon er preget av lydhørhet, nærhet, innlevelse og evne og vilje til samspill.»

(Kunnskapsdepartementet, 2006, s. 23-25).

I dette avsnittet stiller rammeplanen et krav om at barnehageansatte følger opp barns sorg. Barna har krav på å møtes med omsorg. Akkurat hva omsorgen skal inneholde, kan ulike barnehagelærere ha forskjellige meninger og opplevelser rundt, men plikten overfor omsorg er objektiv og absolutt, og er føringer alle ansatte i barnehagen skal forholde seg til.

Som pedagogisk leder har vi et samfunnsmandat vi må forholde oss til. Dette står gjengitt i *Rammeplan for barnehagen*. Barnehagens samfunnsmandat er, i samarbeid og forståelse med hjemmet, å ivareta barnas behov for omsorg og lek og fremme læring og dannelse som grunnlag for allsidig utvikling. Lek, omsorg, læring og dannelse skal ses i sammenheng (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 7).

Det finnes flere lover, retningslinjer og forskrifter som regulerer beredskapen, innsatsen og kompetansebehovet i Norge. Svært sjeldent blir barn og unges behov fremhevet i beredskapsplaner, lover og forskrifter (Bugge, 2008, s.125). Når et barn opplever sorg har de i aller høyeste grad et behov for omsorg, noe som også er en av rettighetene barn har, og som FNs barnekonvensjon uttrykker med tre p-er: “protection”, “provision”, “participation” (Thoresen, 2016, s. 130). FNs barnekonvensjon artikkel 3 sier at *barnets beste* skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn uavhengig av hvem de foretas av. Barnehagen skal i samarbeid med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg. Barnehageloven er det mest fundamentale og grunnleggende dokumentet som barnehagen bygger på. Loven skriver ikke noe konkret om barn som opplever sorg, eller hvordan de skal møtes i denne prosessen. Barneloven sier derimot at barn har krav på respekt for sitt menneskeverd (Barnehageloven, 2005, §1). Alle barn har rett til å bli hørt når det gjelder spørsmål som angår dem selv, og der skal deres mening tillegges vekt i overensstemmelse med deres alder og utvikling. Handlinger som berører barn, skal alltid ha et grunnleggende hensyn hvor barnets beste skal stå i fokus. I tillegg har barn rett til vern om deres personlige integritet. Staten skal legge til rette forholdene for barnets utvikling og sikre at barnet får den nødvendige økonomiske, sosiale og helsemessige trygghet, hovedsakelig i egen familie. Disse delene av

lovverket bygges på FNs barnekonvensjon artikkel 3 og 12 (Barnekonvensjonen, 2003, artikkel 3 & 12).

Stortingsmelding 41 belyser regjeringens hovedmål for barnehagepolitikken som er å sikre likeverdig og høy kvalitet i alle barnehager, styrke barnehagen som læringsarena og at alle barn skal få delta aktivt i et inkluderende fellesskap. Dette blir utdypet med at barnehager skal være til *barns beste*. Barn skal få oppleve glede og mestring i barnehagen. De skal få leke, lære og utvikle seg og delta aktivt i et sosialt og kulturelt fellesskap. Barnehagen skal være en god støttespiller for foreldrene i omsorgen for barna og bidra med god stimulering til læring (Meld. St. 41 (2008.2009), s. 10).

I 2014 ble det skrevet et veiledningshefte som gir en innføring i kriser hos barn, ulike kjennetegn og reaksjoner, eksempler på samarbeid i personalgruppen og med foreldre, og eksempler på god oppfølging. I tillegg gir veiledningshefte tips til ulike skjønnlitteratur som passer i barnegruppen, samt faglitteratur for både personal og foreldre (Kunnskapsdepartementet, 2014).

Nordhaug (2009, s. 76-80) konkluderer med at trygge rammer rundt barna og en balansegang mellom å være mer til stede for barna, vise forståelse og bekrefte barnets følelser, samtale om den døde og være åpen og ærlig rundt tema liv og død, kjennetegner hvordan barnehagepersonell møter barn som opplever dødsfall i nære relasjoner. I tillegg viste også hennes forskning at det er viktig å opprettholde rutiner og normalisere hverdagen for barnet i sorg. Andre funn var at barn reagerer ulikt i sorg som igjen fører til at en må møte de ulike barna på forskjellige måter. Siste hovedfunn var at informasjon var sentral, dette gjaldt samarbeid med hjemmet og hvordan denne informasjonen ble gitt, og hvilken informasjon som ble gitt til de andre barna i barnehagen (Nordhaug, 2009, s. 76-80).

På bakgrunn av lite funn om dette temaet, og da spesifikt om hvordan pedagogisk leder skal møte barn som går gjennom sorgprosesser, ønsker vi å belyse dette, i form av bacheloroppgaven.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Problemstillingen tar utgangspunkt i hvordan vi som pedagogiske ledere kan møte barn, som står i en sorgprosess. Hvordan kan vi møte dem på best mulig måte og hjelpe dem gjennom sorgprosessen. På bakgrunn av dette har vi utarbeidet følgende problemstilling:

“Hvordan kan du som pedagogisk leder møte barn som går gjennom sorgprosesser?”

For å kunne besvare problemstillingen er det utarbeidet fire forskningsspørsmål:

- Hvordan jobber pedagogisk leder i møter med barnet som opplever sorg?
- Hvordan møter pedagogisk leder foreldrene til barna som opplever sorg?
- Hvordan kan pedagogisk leder jobbe for å styrke samarbeidet mellom barnehage og hjem?
- Hvordan erfarer foreldrene at barnet/barna deres blir ivaretatt når de opplever sorg?

Vi har valgt en kvalitativ tilnærming der vi har utført semistrukturerte kvalitative forskningsintervju (Dalland, 2017, s. 52). Informantene er tre pedagogiske ledere og en forelder. I dette forskningsprosjektet er sorg avgrenset til traumatiske kriser, som dødsfall i nære relasjoner i tillegg til skilsmisse. Sentrale begrep vi møter i oppgaven er pedagogisk leder, barn sorg, sorgprosesser, foreldre, foreldresamarbeid og barn. Disse vil bli beskrevet nærmere i kapittel 2. Når vi referer til foreldre, mener vi de foresatte som har den daglige omsorgen for barnet.

1.3 Oppgavens oppbygging

Oppgaven består av 6 kapitler. I innledningen har vi tatt for oss bakgrunn for valg av tema, tidligere forskning, styringsdokumenter og problemstilling. Kapittel 2 vil være en teoretisk gjennomgang knyttet til tema barn og sorg, bestående av begreper og teorier som er relevant. Videre vil vi i kapittel 3 begrunne valg av metode. Her vektlegges semistrukturert forskningsintervju, metodekritikk og presentasjon av informanter. I kapittel 4 vil empirien bli presentert og analysert. Deretter vil vi i kapittel 5 drøfte empirien opp mot teorien. Til slutt vil vi i kapittel 6 besvare problemstillingen.

2.0 Teoretisk forankring

I dette kapittelet presenterer vi vårt teoretiske grunnlag på sorg. Vi kommer inn på barn i sorg, bakgrunn for sorg, håndtering, beredskap, råd og til slutt en kort oppsummering.

2.1 Barn i sorg

Sorg er et ord som benyttes når det oppleves betydningsfulle tap. Det betegner alle opplevelser, reaksjoner, uttrykk og respons som følger av en hendelse. Disse reaksjonene kan arte seg på forskjellige måter som, tanker og følelser, kroppslige reaksjoner og handlinger, kommunikasjon og relasjon til andre, og forsøk på å tilpasse seg endringene som tapet har skapt. Selve prosessen handler om å ta innover seg tapet og betydningen det har hatt, og hvordan en skal leve videre etter hendelsen. Sorg varierer i uttrykk og innhold, intensitet og varighet, fra person til person. Reaksjonene til barn som opplever sorg har derfor store individuelle forskjeller (Røkholt et al., 2018, s. 11). Voksne skal derfor være forsiktige med å betegne noen av reaksjonene hos barna som unormale, spesielt i tidlig forløp etter hendelsen (Dyregrov, 2008, s. 7).

2.2 Barns sorgprosess

Bakgrunn for barns sorg kan være sykdomsforløp, endring i omsorgsnivå, separasjon fra en forelder eller familie, eller fysiske tap knyttet til dødsfall og ulykker. Alle hendelser i denne prosessen vil for et barn handle om deres tapshistorikk (Bugge & Røkholt, 2009, s. 27). At hverdagsrutiner i form av konkrete gjøremål, og omsorgspersonenes funksjon og oppførsel er så normal som mulig, vil være det tryggeste for barna. Barns sosiale relasjoner med voksne og andre barn kan bli påvirket av situasjonen (Bugge & Røkholt, 2009, s. 39). Barnehagen er et fast og trygt holdepunkt for barn. God dialog mellom hjemmet og barnehagen er viktig, og retningslinjene som blir skissert bør følges så godt det lar seg gjøre (Dyregrov, 2006, s. 107-108).

2.2.1 Mestringsperspektiv

Når barn sørger vil man som voksen prøve å beskytte barnet fra det som gjør vondt. Om man tenker langsiktig vet man med sikkerhet at det beste for barnet er å få informasjon om hva som skjer nå og hva som vil skje fremover. Barna trenger å bli inkludert i samtalene og prosessen. Som voksen vil man innta en posisjon som hjelper, og man vil bestrebe seg barnets perspektiv. Dette innebærer å erkjenne at man ikke er kjent med hva barna er mest opptatt av, eller hvordan man best kan hjelpe, men at dette kommer til syne først når barna får delta og uttrykke hva de ønsker. Hjelperens oppgave blir da å skape rom for barnets uttrykk og samtidig vise forståelse for det. Bakgrunnen for all hjelp man gir barn må være respekt for barnet som egne individ (Bugge & Røkholt, 2009, s. 11). Hensikten med å støtte barn i sorg er å skape stabilitet og trygghet ved å legge fokus på en framtid hvor barnet kan akseptere sorgen de har vært igjennom, og leve med den (Bugge & Røkholt, 2009, s. 76).

2.2.2 Tankemessig og følelsesmessig mestring

Det er viktig at barn får stille spørsmålene de har, og at de blir tatt på alvor. Ved å ha dialog rundt det som har skjedd, kan barnet får en mer realistisk forståelse for situasjonen. Som voksen omsorgsperson er det også viktig å snakke med barnet om egne reaksjoner man har, og at det også kan være sårt og tungt for de voksne (Dyregrov, 2006, s. 102-103).

Følelsesmessig mestring skjer best gjennom åpen kommunikasjon i familien. Om noen i familien dør er det viktig at familien snakker om hva som har skjedd. Trygge rammer og kjente rutiner er viktig i prosessen, og samarbeidet mellom hjem og barnehage må være godt (Dyregrov, 2006, s. 107-108). Barna har krav på tilstrekkelig informasjon om situasjoner som angår dem selv og deres fremtid. Barn er var for nonverbal kommunikasjon og følelser hos omsorgspersoner. De oppfatter mer enn hva den voksne sier verbalt, og prøver ut fra sitt perspektiv å forstå hva som skjer (Bugge & Røkholt, 2009, s. 11-12).

2.3 Spesielle dødsfall og hendelser

Barn kan komme med følelsesmessige reaksjoner i forbindelse med at de faller og får et skrubbsår på kneet, at bamsen deres går hull i eller at besteforeldre dør. Dette er forskjellige typer sorg med liten krisefaktor ettersom det skjer mens barna har en plattform å stå på. Plattformen her er mamma og pappa, eller andre foresatte barna har nær relasjon til. Dersom

en av foreldrene dør eller blir alvorlig syk, vil situasjonen og krisen bli annerledes.

Plattformen barnet trenger for å ha det trygt, vil da bli ustødig. Den sorgen barna opplever ved skilsmisse, har klare forbindelser til den sorgen barna opplever ved en forelder som dør eller blir alvorlig syk (Ekvik, 2010, s. 98-99).

2.3.1 Skilsmisse

Skilsmisse er en stor krise for barn ettersom det rører selve plattformen. Uansett hvor gode avtaler foreldrene har og hvor godt de deler på omsorgen, er denne endringen såpass tøff og belastende at for noen barn oppleves den som verre enn dødsfall (Ekvik, 2010, s. 98-99). En lojalitetskonflikt med kravet om rettferdighet som kan oppstå: å like begge to like godt. Barnet kan oppleve å kjenne på en negativ følelse hvor barnet ikke vet hvem det skal like best. Selv om foreldrene takler skilsmissen godt kan barnet føle at det blir dratt mellom to parter (Edvardson, 1995, s. 88).

2.3.2 Tap av omsorgsperson

De tapene som har størst konsekvens for barn vil være nærmeste omsorgspersoners død, som Dyregrov benevner som foreldre. Det er foreldre som viser den daglige kjærligheten og omsorgen, og hvis de dør vil det medføre mindre stabilitet i barnets liv og store omveltninger (Dyregrov, 2006, s. 41).

Når en besteforelder dør kan dette være lettere å forstå for barnet, hvis de forstår at døden er en avslutning på et langt liv. Dette type dødsfall er lettere å akseptere følelsesmessig og tankemessig ettersom denne sorgprosessen skjer i bearbeidelse med et trygt fundament å stå på, så lenge mamma og pappa bor sammen (Dyregrov, 2006, s. 51-52; Ekvik, 2010, s. 98-99).

2.3.3 Selvmord

Barn som opplever at egne foreldre tar livet sitt, sliter mer enn barn som mister foreldrene av en annen grunn. Barn kan prøve å gjenskape hendelsene i lek, eller spørre voksne hva som skjer hvis man tar mange piller. Hvis slike spørsmål kommer opp, for eksempel mellom barn, bør voksne snakke med barna om de tankene og fantasiene de har. På denne måten får barna

mulighet til å snakke om det de lurte på. Om barnet ikke vet bakgrunnen for dødsfallet, står barnet dårligere rustet til å håndtere venners spørsmål eller informasjon. Foreldre kan i mange tilfeller skyve vekk hva som egentlig har hendt for barna, og si at det ikke var et selvmord. Når dette skjer vil barnet ha større risiko for å utvikle psykiske problemer (Dyregrov, 2006, s. 54-56).

2.4 Sorgreaksjoner hos barn

Når barn går gjennom en sorgprosess, følger ulike reaksjoner. Ifølge Dyregrov er dette de vanlige sorgreaksjonene:

- Angst
- Tristhet, lengsel og savn
- Oppmerksomhetskrevende atferd og sinne
- Sterke minner
- Skyld, selvbebreidelser og skam
- Søvnforstyrrelse og andre kroppslige plager

(Dyregrov, 2006, s. 22)

Personligheten og det som man anser som etablert normal atferd hos barnet vil spille en stor rolle i hvordan sorgreaksjonene utspiller seg. Hvilke reaksjoner som kommer når, er det ingen fasitsvar på. Ulike reaksjoner kan komme både tidlig og sent i sorgen i tillegg til å ha et variert omfang i løpet av oppveksten til barnet (Bugge & Røkholt, 2009, s. 33). Bugge og Røkholt, i tillegg til Dyregrov, nevner at barna ofte danner et behov for å få oppmerksomhet og være i nærhet av trygge voksne. Andre barn reagerer på situasjonen med å bli triste. Noen barn uttrykker at de ønsker å være alene ettersom vennene eller familien ikke forstår dem lenger. I tillegg er det noen som reagerer med stillhet. Ulike kroppslige plager kan oppstå. Barn kan prøve å endre fokus og fjerne oppmerksomheten fra et tema ved å tulle, i tillegg til å bli fysisk aktive. Informasjonen kan bli overveldende for barna, og ofte blir foreldre fortvilte når barna ikke ønsker å diskutere situasjonen som har oppstått. For noen barn er det ikke enkelt å sette ord på hva de føler, men heller å uttrykke seg gjennom uro, sinne og oppmerksomhetskrevende atferd. Barn som var sinte før, kan bli mer sinte, mens barn som trekker seg lett unna, kan bli enda mer tilbaketrukne (Bugge & Røkholt, 2009, s. 34-42).

I situasjoner hvor barnet oppfatter at foreldrene har det vanskelig, kan barnet bevisst holde tilbake egne reaksjoner og væremåte for å ta hensyn til sine foreldre. På grunn av dette ønsker noen barn å åpne seg for en annen person, som ofte er en ansatt i barnehagen. Disse situasjonene vil være barnets måte å vise tillit, og er derfor noe som må respekteres av både den de støtter seg på, men også den de ikke ønsker å snakke med (Bugge & Røkholt, 2009, s. 39).

2.5 Håndtering og beredskap

Sjøvik skriver at det er viktig at personalet i barnehagen må være observant på tegn og signaler fra barn, om de ikke har det godt. Det er personalets ansvar at barna får den hjelpen de trenger (Sjøvik, 2014, s. 225). Barnehagen kan og skal støtte barna i krise og sorg. I barnehager finnes det en beredskapsplan for hva man kan gjøre i en konkret krise- eller sorgsituasjon. Beredskapsplanene beskriver relevant utstyr, litteratur og annet som kan være nødvendig i ulike hendelser for å støtte personalet i møtet med barn og foreldre (Bugge & Røkholt, 2009, s. 106).

2.5.1 Samtaler med barn

Når man skal få til en god samtale med barn, er det avgjørende at du som voksen er en god lytter som er aktivt til stede og får med deg det barnet forteller og uttrykker (Bugge & Røkholt, 2009, s. 96). Når man skal formidle et dødsbudskap til et barn er det viktig at man tenker på rammene. Barnet må være i fokus, gjerne på et eget rom, eller et sted der barnet føler seg trygg. Det er viktig at den som skal formidle budskapet sitter med riktige fakta. Det er nødvendig at det settes av tid til barnet slik at det er rom for reaksjonene barnet kan komme med (Dyregrov, 2006, s. 78-80). Det er også viktig å invitere barnet til lek for å få uttrykke vanskelig tematikk, men dette skal skje frivillig (Røkholt et al., 2018, s. 149).

Måten man tar opp et dødsfall på, vil selvsagt avhenge av hvordan dødsfallet skjedde. I situasjoner hvor man anser døden som ventet, kan man i forkant av dødsfallet forberede barnet på hva som kommer til å skje, for eksempel ved bruk av bildebøker eller ved å knytte døden opp mot synet av døde insekter eller planter. Å forberede barn på dette kan øke forståelsen for døden. I tillegg til forberedende arbeid bør man informere barnegruppen når dødsfallet har skjedd. Barna trenger en enkel forklaring, tilpasset deres alder, i tillegg til et

fang eller en hånd å holde i. Når man informerer barnegruppen om dødsfall er det en fordel at foreldregruppen er informert i forkant, men noen ganger lar det seg ikke gjøre. Derfor er det viktig at foreldrene får informasjon om hva som har blitt formidlet i barnehagen, for eksempel i form av et informasjonsskriv. Foreldrene bør få enkle råd for hva de kan gjøre hjemme og gjerne forslag til fagbøker de kan lese for egen del, i tillegg til bildebøker de kan lese sammen med barna. Til slutt bør man sammen med foreldrene, diskutere veien videre og hvordan det skal håndteres i barnehagen (Dyregrov, 2006, s. 140-143).

2.5.2 Profesjonens ansvar

Pedagogisk leder sitt ansvar i barnehagen står beskrevet i *Rammeplan for barnehagen*:

“Pedagogisk leder er gitt ansvaret for å iverksette og lede det pedagogiske arbeidet, i tråd med god faglig skjønn. Den pedagogiske lederen skal veilede og sørge for at barnehageloven og rammeplanen oppfylles gjennom det pedagogiske arbeidet. Den pedagogiske lederen leder arbeidet med planlegging, gjennomføring, dokumentasjon, vurdering og utvikling av arbeidet i barnegruppen eller innenfor de områdene han/hun er satt til å lede”

(Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 16).

Den etiske praksisen skal ivaretas, både overfor barna som inngår i situasjonene, i tillegg til personalet. Pedagogen skal ta for seg situasjonsvurderinger av hendelser som oppstår og handle etter hva som er etisk riktig å gjøre (Skoglund & Sundvall, 2017, s. 79).

Faglig skjønn er noe som er beskrevet i Rammeplanen at pedagogisk leder skal utøve, hva som er godt faglig skjønn er ikke et entydig svar på. Det kan bestå av flere komponenter som praktisk situasjonsforståelse, verdier og normer, personlig smak og preferanse. Etter mange år med erfaring vil en pedagogisk leder ha en fornemmelse av hva som er riktig å gjøre, selv om det kan være en uoversiktlig situasjon (Mørreaunet et al., 2019, s. 281-282).

Alle mennesker som arbeider med barn, har opplysningsplikt overfor både barnet og foreldrene. Likevel er det ikke mulig å forvente at alle som møter barn og deres familier i sorg- eller krisesituasjoner skal være oppdatert på kunnskapen rundt tema og hvordan man kan gi veiledning om det. Men alle bør kjenne til at det finst informasjonshefter, fagbøker og veiledere som er tilgjengelige og vil fungere som håndbøker for foreldre. Eksempler på disse er *Små barns sorg* (Dyregrov, 2008) og *Foreldreatlas* (Bugge, 2005) med kapitlet “Barn og

sorg” (Bugge & Røkholt, 2009, s. 63).

2.5.3 Teamarbeid

Arbeidet i barnehagen skal ledes av profesjonelle barnehagelærere hvor pedagogisk leder står i spissen i teamarbeidet. De skal kunne utvikle barnehagen og gi et godt tilbud til alle barna som går der og legge til rette for gode læringsprosesser hos personalet. Teamarbeid krever mye av teammedlemmene og deres evner til å tilpasse seg og koordineres med hverandre (Aasen, 2018, s. 93-94).

2.5.4 Foreldresamarbeid

Samarbeidet mellom hjem og barnehage er viktig. Disse to stedene vil sammen utgjøre helheten i barns liv. Et godt samarbeid vil dermed danne grunnlag for gode overganger og en god ivaretatt helhet i barnets hverdag (Glaser, 2018, s. 19). Det er viktig at foreldrene får tid til å bearbeide hva som har skjedd. I tillegg er det viktig å ha kunnskap og forståelse om foreldres reaksjoner dersom et barn eller en ektefelle dør. Ved å forstå dette kan en forstå mer om hvilken omsorg barnet trenger. Noe av den viktigste hjelpen barn kan få, er ved at foreldrene tar vare på seg selv, slik at de ikke hindrer barna i deres sorgarbeid (Dyregrov, 2006, s. 75).

For mange foreldre er det viktig å ikke bare høre om det som går bra i barnehagen, men også om barnet konkret har gitt uttrykk for sorg og sorgreaksjoner. Slik vil foreldrene være sikre på at personalet ser barnet i den livssituasjonen det er i. Beskjeder som gjelder hverdagslivet bør gis skriftlig, ettersom det ofte er vanlig med glemsel og konsentrasjonsvansker når en går gjennom en sorgprosess. Det er viktig å være tålmodig med hjemmene som opplever tap og sorg. I barnehagen kan det være positivt å ha en mappe eller kasse der barnet kan ha ting de har laget til personen som har dødd (Røkholt et al., 2018, s. 148-149).

Foreldrene har rett til medvirkning i barnehagen, og på den måten kan ledelse av foreldresamarbeid inngå i funksjonen pedagogisk ledelse for å skape et godt pedagogisk tilbud for barn (Mørreaunet et al., 2019, s. 132). I senere tid har flere barnehager større fokus på å tilby foreldreveiledning til de som trenger det (Glaser, 2018, s. 39). Å være lydhør og oppmerksom på hva foreldrene ønsker, er særlig viktig. En krise som inntreffer vil med stor

sannsynlighet prege hele familien, og foreldrene kan dermed også være i dyp sorg selv. For å gi foreldrene en opplevelse av at de blir tatt vare på er det viktig å vise dem omsorg i prosessen (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 5).

2.5.5 Konkrete retningslinjer for ivaretagelse av barns behov

Atle Dyregrov lister opp konkrete retningslinjer om hva du skal gjøre når barn går gjennom sorg i boken *Sorg hos barn - en håndbok for voksne*. Den første retningslinjen er åpen og ærlig kommunikasjon med formål om å gi alderstilpasset forklaring for å unngå å skape forvirring og fantasier. Videre kommer tankemessig mestring som omhandler å tillate spørsmål og samtale rundt hva som har skjedd. Neste retningslinje er å gjøre tapet virkelig, som handler om å vise dine egne følelser, la barna delta i ritualene og å ha minner om den døde fremme. Å stimulere følelsesmessig mestring er neste punkt. Dette handler om å bevare kontinuitet i hjem og barnehage. I tillegg skal man la barnas reaksjoner bli bekreftet og normalisert og unngå å bagatellisere eller avvise dem. Siste punktet er å foreslå ulike måter som barnet kan uttrykke sine tanker og følelser på, eksempelvis gjennom ulike formingsaktiviteter (Dyregrov, 2006, s. 94 & 167-168).

Kunnskapsdepartementet (2014) sin veileder *Håndtering av krise og sorg i barnehagen* lister opp eksempler på god oppfølging for personalet i møte med barnet:

- Snakk med barnet på deres premisser og lytt til hva barnet sier
- Vektlegg fakta og riktige opplysninger tilpasset barnets alder
- La barnet komme med ønsker og forslag om hva som kan hjelpe
- Vis omsorg, vær støttende og trygg
- Imøtekomme behovet for nærhet og fysisk kontakt

(Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 6-7)

2.6 Oppsummering

I kapittel 2 har vi presentert relevant teori til barn som opplever sorg. Reaksjonsmønstrene er individuelle og det trengst derfor ulik oppfølging. Vi har belyst hvordan man kan og bør opptre i møtet med barn, i tillegg til ivaretagelse av barn som opplever ulike typer sorg. Kontinuiteten barnet har i barnehagen er en viktig faktor å opprettholde for å mestre

sorgprosessen. Derfor vil foreldresamarbeidet være en faktor man bør verdsette og arbeide med, for å gjøre barnets hverdag best mulig. Hvordan teamet arbeider og opprettholder kontinuiteten vil påvirke møtet med barnet. Dyregrov og Kunnskapsdepartementet har konkrete retningslinjer for ivaretagelse av barn i sorg.

I kapittel 3 kommer vi inn på vår metodiske tilnærming, hvor vi, i forskningsprosjektet, beskriver hvilke metode vi har valgt og hvorfor. Det vektlegges semistrukturert forskningsintervju, presentasjon av informanter og metodekritikk.

3.0 Metode

Det finnes ulike metodiske tilnærminger og en skiller gjerne mellom kvalitativ og kvantitativ metode. Kvalitativ metode har som formål å fange opp meninger og opplevelser som ikke kan tallfestes eller måles og som ikke kan framstilles i diagrammer eller gjennom generiske spørreundersøkelser, mens de kvantitative metodene legger mer vekt på data i målbare enheter (Dalland, 2017, s. 52), for eksempel gjennom storskala spørreundersøkelser på nett som presenteres i form av statistikk og diagrammer (Bergsland & Jæger, 2018, s. 66-67).

Når en velger metode skal en velge den metoden som er mest hensiktsmessig for å kunne besvare problemstillingen. Problemstillingen dette forskningsprosjektet baseres på, er som følger:

Hvordan kan (du som) pedagogisk leder møte barn som går gjennom sorgprosesser?

Fordi problemstillingen vår omhandler sorgprosesser hos barn, som er et komplekst og følelsesladet tema, ser vi det som viktig å velge en metode som gir oss innblikk i denne kompleksiteten og ulike opplevelser. Dermed ble kvalitativ forskningsmetode valgt for dette prosjektet. Herunder valgte vi semistrukturert forskningsintervju.

3.1 Semistrukturert forskningsintervju

Forskningsintervjuet vil være rettet mot intervjuobjektets livsverden og har som formål å tolke meninger, å innhente kunnskap og beskrivelser av spesifikke situasjoner og hendelser. I Semistrukturerte intervjuer er det noen hovedpunkter som er bestemt og det er blitt utarbeidet en intervjuguide med spørsmål som kan benyttes, samtidig som det er rom for andre spørsmål basert på samtalen med respondentene underveis i intervjuet. Temaet vi forsker på er komplekst og kan være følelsesmessig vanskelig å snakke om. Vi må derfor være åpne for nye innspill samtidig som vi må vise forståelse og respekt for informantene og deres opplevelser. Dermed ser vi fleksibiliteten i et semistrukturert intervju som sentral for å på best mulig måte kunne svare på problemstillingen. I forkant av et intervju er det viktig at vi som forskere er bevisst vår egen rolle. Vi må være bevisst egne følelser og tanker rundt situasjonen, være åpne og aktivt lyttende. På den måten kan vi fange opp hva informanten sier og bygge videre på dette senere i intervjuet. (Dalland, 2017, s. 65-66 & 71).

3.2 Strategisk valg av informanter

Ettersom temaet vi valgte omhandler subjektive opplevelser, var det viktig for oss å fremme stemmene til informantene. Ved å utføre intervju av pedagogiske ledere og foreldre ønsket vi å finne ut hvordan pedagogiske ledere møter barn som opplever sorg. Dalland beskriver slike valg som strategiske valg. Det handler om at man velger intervjupersoner som vi mener har bestemte kunnskaper og erfaringer, og som vi anser som verdifulle for å besvare problemstillingen (Dalland, 2017, s. 74). Kriteriene vi satt for informantene var at de, under barnets sorgprosess, var ansatt som pedagogisk leder eller at de som forelder har opplevd at deres barn har gått gjennom en sorgprosess i barnehagealder.

Vi oppsøkte informanter via nettforum hvor det var stor sannsynlighet for å nå målgruppen vi ønsket å intervju. Tre pedagogiske ledere og en forelder responderte og kunne tenke seg å stille som informanter. Deltagelse i prosjektet innebærer at det vil bli samlet inn personopplysninger fra informantene. Det var dermed nødvendig å informere informantene om prosjektet, deres rettigheter i prosjektet, hvordan personopplysninger ble ivaretatt samt å få skriftlig samtykke fra dem for deltagelse i prosjektet. Derfor fikk informantene tilsendt informasjonsskriv samt et samtykkeskjema (Vedlegg 2).

3.2.1 Presentasjon av informanter

Informantene i utvalgsgruppe 1 er tre pedagogiske ledere som jobber i 3 ulike barnehager med ulik ansiennitet. Alle har erfaring med barn i sorg av ulik form. I tillegg har vi utvalgsgruppe 2 som består av en forelder, som har erfaring med eget barn i sorg, da barnet gikk i barnehagen. Informantene blir referert til som A, B, C og D.

Utvalgsgruppe 1:

Informant A:

Informant A var ferdig utdannet våren 2019 og startet å jobbe som pedagogisk leder etter det. Har tidligere jobbet som assistent siden 2011.

Informant B:

Ferdig utdannet i 2004 og har vært pedagogisk leder på avdeling siden.

Informant C:

Pedagogisk leder med 22 års erfaring fra barnehage. Informant C har vært styrer i 7 år og pedagogisk leder de resterende årene.

Utvalgsgruppe 2:

Informant D:

Forelder til barn som opplevde å miste en besteforelder.

3.3 Forberedelser til intervju

Vi valgte å utarbeide to semistrukturerte intervjuguider bestående av tema vi ønsket å diskutere, herunder utdypet med spørsmål. Spørsmålene i de semistrukturerte intervjuguidene er veiledende og trenger ikke besvares i rekkefølgen de er satt, men er til for å skape flyt i samtalen (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 162). Intervjuguidene ble utformet og sendt til informantene i forkant av intervjuene. Dette for å best mulig forberede informantene til intervjuet, ved å gi dem innblikk i tema vi skulle ta for oss. Hensikten med dette var å gi informantene mulighet til å reservere seg for enkelte spørsmål. Vi opplevde at intervjuene hadde en god flyt, ettersom informantene var forberedt. Dalland sier at intervju spørsmålene bør oppfordre til beskrivelser som “hva skjedde?” og “hvordan skjedde det?”, for å få intervju personene til å gi et spontant svar (2012, s. 167). Spørsmålene i intervjuguiden er utarbeidet med utgangspunkt i forskningsspørsmålene og problemstillingen. Vi stilte åpne spørsmål til informantene hvor vi fokuserte på deres erfaringer og opplevelser (Vedlegg 3&4).

Vi informerte både i informasjonsskrivet og i starten av intervjuet at det ville bli gjort opptak ved bruk av en diktafon, og at informantene kunne trekke sitt samtykke når som helst. Vi gjorde oppmerksom på at alle personopplysninger som kan komme frem vil bli anonymisert. Sammen med informantene avtalte vi tidspunkt for intervju og hvor mange av forskerne som skulle være til stede under intervjuet. Dette resulterte i at en forsker avholdt intervjuet, mens de to andre forskerne observerte og noterte nonverbal kommunikasjon.

3.4 Gjennomføring av intervju

Grunnet Covid-19 pandemien var det utfordrende å gjennomføre intervjuene fysisk og de ble derfor gjennomført digitalt på zoom og teams, hvor vi uttrykte ønsket om å ha videokamera, for å gi rom for nonverbal kommunikasjon.

Vi opplevde at intervjuene gikk bra, ettersom alle informantene fortalte grundig om sine opplevelser. Det oppstod en god flyt hvor samtalen gikk av seg selv, og intervjuguiden ble brukt som støttemateriale underveis. Vi erfarte også at å holde digitale intervju medførte noen utfordringer i forbindelse med den nonverbale kommunikasjonen. Likevel kunne man registrere enkelte ting som tårer, mimikk og stemmeleie, og dermed antar vi at vi fikk observert de viktigste aspektene ved den nonverbale kommunikasjonen. Temaet barn og sorg opplevdes sårt å snakke om både for informant og intervjuer, noe som førte til behov for korte pauser.

Som følge av den pågående pandemien, og bruk av Zoom og Teams, hadde vi ikke den samme muligheten som om vi hadde vært til stede i samme rom. Gjennom dette mediet er det vanskelig å skape nærhet, vise tillit og omsorg. Uavhengig av tema mister man også øyekontakt, kroppsspråk og mimikken som fremkommer under et fysisk intervju.

3.5 Analyse og behandling av data

For å kunne behandle dataene valgte vi å ta opp intervjuene ved bruk av diktafon. Dette gjorde vi for å ha mer fokus på selve intervjuet og intervjupersonen. Tonefall, ordbruk og pauser blir registrert uten at vi trenger å skrive det ned (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 205). Opptakene ble senere transkribert, noe som gav mulighet for å gjenoppleve intervjuet. Tonefall, mimikk og det nonverbale språket er vanskelig å få med i transkripsjonene. Derfor er det viktig å bevare mest mulig av det som faktisk ble sagt i tillegg til å gjøre seg egne notater underveis, som et hjelpemiddel til senere tolkning (Dalland, 2017, s. 88-89). Etter å ha transkribert intervjuene gjennomførte vi en analyse og tolkning av disse. En analyse skal gi innblikk i hva intervjuet har å fortelle, mens en gjennom tolkning prøver å beskrive meningen i det som har blitt fortalt (Dalland, 2017, s. 87).

En utfordring vi møtte under transkripsjonen var å høre alt som ble sagt på lydopptaket. Vi var flere som prøvde å forstå hva som ble sagt, likevel var det noen ord vi ikke klarte å tyde.

Disse ble bemerket i transkriptet ved å legge inn [uklar lyd] som illustrert her.

3.6 Ethiske hensyn

De nasjonale forskningsetiske komiteene utarbeidet i 2014 retningslinjene for generell forskningsetikk. Komiteene belyste fire ledende prinsipper. Respekt, gode konsekvenser, rettferdighet og integritet. Med respekt menes at personene som deltar i forskningen, skal behandles med respekt. I tillegg skal man som forsker etterstrebe at ens aktivitet har gode konsekvenser, men at uheldige konsekvenser kan oppstå, noe som er akseptabelt.

Forskningsprosjekter skal være rettferdig utformet og utført, i tillegg skal man som forsker anerkjenne normer og opptre ærlig, åpent og ansvarlig overfor omverden (De nasjonale forskningsetiske komitee, 2014).

I forkant ble, som tidligere nevnt, et informasjonsskriv sendt ut til informantene. Dette inneholdt et samtykke som informantene skrev under på og sendte i retur (Vedlegg 2). I dette skrivet ble de informert om muligheten og retten deres på å trekke samtykket når som helst. I tillegg ble det presentert hvordan vi forholder oss til anonymisering og oppbevaring, og at data blir slettet i ettertid.

Ettersom personopplysninger blir behandlet i dette forskningsintervjuet, har vi sendt meldeskjema til Norsk senter for forskningsdata, NSD, og har fått godkjent forskningsprosjektet (Vedlegg 1).

3.7 Metodekritikk, reliabilitet og validitet

Reliabilitet handler om troverdighet. Hvor pålitelig er dataene som er samlet inn, hvordan er de samlet inn, hvordan blir de bearbeidet, tolket og analysert. Validitet omhandler hvor god eller relevant dataene som representerer fenomenet som skal undersøkes er. I tillegg hvilken grad resultatene er gyldige for fenomenet som er undersøkt. Bergsland og Jæger (2018, s. 80) påpeker at ingen metoder er feilfrie, og at en må være kritisk og reflektert over egen metode og egne innsamlingsstrategier

Tre av informantene (informant A, B og C) delte egne erfaringer de selv har opplevd som pedagogiske ledere. Informant D som var en forelder under barnets sorgprosess, delte erfaringer rundt hvordan pedagogisk leder møtte hun som forelder. Ved å benytte fire informanter vil man få muligheten til å sammenligne dataene og erfaringene de deler opp mot

hverandre. Man får også mulighet til å knytte erfaringene deres opp mot teori. Noe som påvirker validiteten for forskningen vår, er at vi har få informanter. Som vi har nevnt tidligere vil opplevelse og erfaringer være individuelle. Vi er klar over at om vi hadde hatt andre informanter, så ville vi mest sannsynlig fått andre svar. Andre pedagogiske ledere og foreldre sine erfaringer kan, og vil mest sannsynlig være ulik fra informantene våre. Forskningen vår kan altså ikke generaliseres, men dette var heller ikke meningen. Vi ser imidlertid på informasjonen vi får fra våre informanter som verdifull nettopp fordi de gir detaljerte beskrivelser av hvordan barns sorgprosess kan oppleves og møtes av pedagogiske ledere.

For å forsikre oss om at vi forstår informantenes svar brukte vi oppfølgingsspørsmål som “mener du dette når du sier at...?” og gjentakelse av ord som blir sagt for å oppmuntre informanten til å utdype. Videre var vi påpasselig kroppsspråket vårt og oppfordret via dette til at informantene skulle fortsette forklaringene sine. Vi passet også på å gi informantene tenkepauser underveis slik at vi forhåpentligvis ikke gikk videre til neste spørsmål før informanten var ferdig med å svare på det første.

3.7.1 Feilkilder

Vi er barnehagelærerstudenter og forsker derfor på eget fagfelt, og sitter naturligvis med en forforståelse. Vi har så langt det lar seg gjøre prøvd å være objektive underveis. Derfor er det viktig å kjenne til egen subjektivitet. Manglende bevissthet rundt dette kan hindre oss som forskere i å analysere og nytte oss av informasjonen som er nødvendig for problemstillingen og forskningsspørsmålene. Vi er nødt til å forholde oss åpne og lydhøre for hva informantene forteller i tillegg til hva deres nonverbale språk uttrykker, som også vil være sentralt i analysen. Dette var noe utfordrende ettersom intervjuene foregikk digitalt, og man ikke fikk den samme muligheten til å observere de non verbale uttrykkene som man ville hatt om man hadde et fysisk intervju.

Som tidligere forklart er det flere fordeler ved å gjennomføre intervju for å besvare både problemstilling og forskningsspørsmål, men man bør fortsatt ha et kritisk blikk på datainnsamlingen og metodene, og vurdere ulike feilkilder. I et intervju kan det oppstå feilkilder i selve kommunikasjonen. Har intervjupersonen oppfattet spørsmålet korrekt, og har intervjueren forstått svaret riktig? (Dalland, 2017, s. 60).

Intervjuguiden er en hjelp både for intervjuer, men også for informant, men denne guiden kan

derimot ha en motvirkende effekt hvor den kontrollerer informantene sine svar og styrer retningen med hjelp av ledende spørsmål. I og med at intervjuguiden ble sendt til informantene på forhånd er sannsynligheten relativt stor for at den ble for dominerende. Likevel opplevde vi fleksibilitet i intervjuet og med bakgrunn i ulike beskrivelser fra de ulike respondentene kan det gi en indikasjon på at den likevel ikke ble for styrende.

3.8 Oppsummering

I dette kapitlet har vi presentert vår metodiske tilnærming. Vi har kort tatt for oss kvantitativ og kvalitativ metode, og begrunnet hvorfor vi har benyttet oss av kvalitativ metode i forskningsprosjektet, herunder semistrukturert forskningsintervju. Vi har presentert informantene, og gjennomgått hvordan intervjuene ble planlagt og gjennomført. I tillegg har vi vektlagt etiske hensyn, metodekritikk, reliabilitet og validiteten i oppgaven. Til slutt har vi gitt uttrykk for ulike feilkilder som kan oppstå som forsker på eget fagfelt.

I det neste kapitlet vil vi presentere funn og resultat fra intervjuene. Disse blir presentert under forskningsspørsmålene vi har stilt oss.

4.0 Presentasjon av empiri og analyse

I dette kapittelet vil vi presentere empirien fra intervjuene og analysere den. Kapittelet er inndelt etter tema: barn i sorg, foreldres erfaring, samarbeid mellom barnehage og hjem, og beredskapsplan. For å skape bedre struktur i temaene, har vi også inndelt i underkategorier. Oppsettet stemmer overens med kapittel 5 for å skape en strukturell flyt og sammenheng. Begge kapitlene baseres på intervjuguidene som igjen baseres på forskningsspørsmålene.

4.1 Barn i sorg

Informantene uttrykker at sorg er mangt, og at det kan være å miste noen i form av ulike dødsfall, at mamma og pappa går gjennom en skilsmisse eller at man opplever noe som skaper en endring i hverdagen.

“Sorg er veldig individuelt, og det er veldig mange måter å oppleve sorgen på, i tillegg til mange måter å uttrykke den på.” (A)

“Sorg kan være så utrolig mange ulike ting. Det kan være sykdom, skilsmisse, tap av en venn som flytter, miste et kjæledyr (...) men det jeg har sett mer av de siste årene er barn som har foreldre som går fra hverandre” (B)

“Jeg vil jo si at sorg er veldig masse (...) Barn som mister pappaen sin, besteforeldre, katten eller hunden (...) Skilsmisser er den sorgprosessen man ser mest.” (C)

Dette samsvarer med hva Røkholt et al. sier om individuelle forskjeller i sorg (2018, s. 11).

A, B og C forteller at sorgens omfang vil være ulikt, og barna vil reagere på forskjellige måter.

“Noen blir veldig stive, tilbaketrukket og litt tiltaksløse. Barn som gjerne pleier å være i lek og aktivitet, går plutselig rundt og surrer uten å finne noe å gjøre.”(A)

“Hun var litt sånn ledertype på enkelte måter i leken, og tok styringen (...) Hun trakk seg i lek, uten at hun sa noe. Hun trakk seg også gjerne mer mot oss uten at hun direkte sa noe.” (B)

Dette samsvarer med reaksjonene Dyregrov skriver om (Dyregrov, 2006, s. 22).

Videre sier A at andre blir sinte og får voldsomme reaksjoner på enkle ting de vanligvis ikke reagerer på. Derimot er det noen som blir flåsete og gjør seg til for å få oppmerksomhet. A tror at dette er en motreaksjon på hendelsen.

“Visst alt er trist og vanskelig hjemme, ønsker barnet få en annen reaksjon enn at noen er lei seg, og overkompenserer det med tull og tøys.”

Bugge og Røkholt skriver om at barn kan endre oppmerksomheten ved å tulle (2009, s. 35).

B og C kommer inn på dette med skilsmisse og hvordan det påvirker barnet. C forteller videre at et barn slet med egne følelser overfor foreldrene sine.

“For noen barn er det vanskelig å håndtere dette med å bo delt. De skal skåne foreldre, også skal de allerede i barnehagealder være obs på dette med å ikke ta parti.” (B)

“Hun fortalte at hun var lei seg. Når hun var hos mamma var hun lei seg for at hun ikke tenkte på pappa. Og når hun var hos pappa var hun lei seg fordi hun savnet mamma. Hun bærte på følelsen av at hun savnet mamma mest, men ville ikke si det fordi det kunne såre pappa.” (C)

Edvardson nevner at en lojalitetskonflikt som kan oppstå ved skilsmisse er å like begge foreldrene like godt (Edvardson, 1995, s. 88).

Felles for A, B og C er at de alle forteller hvordan ulike reaksjoner kan oppstå. A sier at reaksjonene er veldig individuelle og alle har forskjellige måter å uttrykke sorgen på.

“Det viktigste for meg er at vi må la barn sørge som barn (...) og at du aldri må påtvinge et barn noe form for sorg, selv om man føler at dette er en situasjon de skal sørge i (...) Det er veldig lett å tenke andres reaksjoner ut ifra hvordan man selv tenker at man ville reagert i samme situasjon”. (A)

“Hun sov dårligere i perioder (...) hun hadde perioder der hun hadde veldig vondt i magen.” (B)

Dette samsvarer med hva Bugge og Røkholt skriver om at reaksjonene som oppstår er det ingen fasitsvar på (2009, s. 33).

4.1.1 Møte med barnet

I vårt materiale uttrykker flere informanter hvor viktig det er med åpenhet i møtet med barn. Det nevnes også hvordan man bør skape tillit fra start og se barna slik de er. A tror at sorg ikke er like altoppslukende for barn, som det ofte kan være for voksne. Selv opplevde hun at personalgruppen ble trist og lei seg, når en forelder i barnehagen døde. Derfor hadde hun fokus på å gi barna rom, la de sørge som barn, og unngå å ta de inn i sitt eget sorg mønster. Den voksne sin rolle vil da handle om å imøtekomme barnets behov og være tilgjengelig. Videre sier A at man burde la barnet styre behovet for samtalen rundt hendelsen. I tillegg nevner hun at man som voksen må tilrettelegge for barna, noe som samsvarer med hvordan både B og C handlet i møte med barn i sorg.

“La barnet få fortsette å være seg selv (...) For de er jo fortsatt den samme. Dette er på en måte bare en ting som har skjedd med dem. Man må rett og slett la barnet styre det litt, når de trenger å tenke på det og når de trenger å snakke om det. Når de faktisk trenger å få ha den voksne helt for seg selv, og ha utløp for det.”
(A)

“Noen dager hadde hun mer behov for å være nær en voksen, holde i hånden, sitte på fanget, trekke seg vekk litt eller tegne (...) Tilby henne at dersom jeg skulle inn å kutte opp frukt så kunne hun være med inn.” (B)

“Når det er krise for et barn, jobber vi mer. Ikke bare en til en, men de kan ta med seg en venn, eller to (...) Vil du at vi skal finne på noe sammen nå? Ønsker du å gå inn mens de andre er ute? Vil du ha med deg en venn? Skal vi tegne i hjerteboken i dag?”
(C)

Dette samsvarer med eksempelet på god oppfølging i møtet med barn hvor det står at man skal imøtekomme barnets behov for nærhet og fysisk kontakt (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 6-7).

B møter barnet ved å gi barnet bekreftelser og at hun som voksen finner en balansegang mellom å være av og på. Hun vektlegger også at hun ved flere anledninger har fokus på å være ærlig med barnet. C uttrykker at man skal ha respekt overfor barnet og det barnet ønsker å dele med deg som voksen. Hun opplever at det er enklere å møte barnet i leken.

“Vi snakket mye i lek. Ofte så får du ikke vite hva det er hvis du spør veldig direkte.

Men når du spør i leken, så kommer det ut.” (C)

Dette samsvarer med hva Røkholt et al. sier om å invitere barnet til lek for å få barnet til å uttrykke vanskelig tematikk (2018, s. 149).

Både A og B vektlegger hvordan barnehagen er en kontinuitet i barnets hverdag. Det er en fast fri plass for barnet, og en rutine i hverdagen.

“Barnehagen er den ene faste tingen i livet deres, som faktisk kan fortsette akkurat som før.” (A)

“Målet er at jentene skal ha et så normalt liv som de kan i barnehagen. (...) Mor var opptatt av at barnehagen må være barnets fri plass, for hjemme ble barnet påminnet tapet av pappaen konstant, hele tiden.” (B)

Dette samsvarer med det Dyregrov skriver om at barnehagen er et fast og trygt holdepunkt for barn (Dyregrov, 2006, s. 107-108). B forteller om hvor viktig barna er for hverandre, i tillegg til barnehagen, i sorgprosessen. Hun snakket også om viktigheten av å ha det samme personalet i barnehagen, da hun erfarte et barn som gikk gjennom en sorgprosess.

“Det er hennes sorg og hennes opplevelse, men samtidig viser hun at vi er her med deg hver dag. Og ikke minst er jeg veldig opptatt av at vi ikke skal undervurdere betydningen ungene kan ha for hverandre.” (B)

“Det siste året hennes i barnehagen bestod personalgruppen av de samme personene som hadde vært der hele veien. Det gjorde det veldig trygt for henne at det var personene som hadde stått i den aktuelle hendelsen som var til stede på veien videre.” (B)

Bugge og Røkholt fremhever at hensikten med å støtte barn i sorg, er å skape en trygghet (2009, s. 76).

Både B og C forteller om hvordan de jobber med følelser på avdelingen uten at det trenger å være fremprovosert av en hendelse som har skjedd. Dette gjør de for å ha et begrepsapparat når og om en eventuell hendelse inntreffer. C har funnet døde dyr i naturen og bruker de som eksempler i arbeidet med følelser og død.

“Vi har mye om følelser (...) Vi hadde et godt grunnlag for å bygge videre på dette

med å ta vare på hverandre og alle de ulike følelsene vi har.” (B)

“Vi må lære barna å bli kjent med sine følelser, som igjen gjør at barna er med rustet for å leve senere (...) Lære om hva gjør vi når de dør og bruke alt du kan i fredstid, sånn at det blir lettere å godta, og leve med, når det er kriser rundt oss.” (C)

C hjalp barnet med å uttrykke følelsene sine ved å lage en bok sammen med barnet.

“Vi laget bok med det som barnet ville si videre. Vi tegnet og skrev ned i boken så mamma og pappa kunne lese.” (C)

C opplevde at dette var veldig lurt, for å ufarliggjøre følelsene og at barnet kunne få uttrykke ting barnet ikke klarte å fortelle foreldrene ansikt til ansikt. Videre forteller hun at barnet i noen perioder tegnet i boken masse, mens C hjalp med å skrive det barnet ønsket å ha stående i boken. Handlingene til C samsvarer med Dyregrov sin retningslinje hvor man kan hjelpe barnet med å uttrykke sine følelser gjennom formingsaktivitet (2006, s. 167-168).

4.1.2 Møte med foreldrene

Både A og B har, etter ønske fra forelder, gjennomført kommunikasjonen over telefon. A forteller at dette ble gjort for å ta hensyn til mor sine følelser og ønsker, ettersom mor hadde uttrykt at hun ønsket å ha dialog over telefon.

“Hun ønsket ikke å snakke så mye om det ved henting og levering fordi det var så mangen andre foreldre i nærheten. Så da ble det heller avtalt at vi ringes om det var noe spesielt. Og så var hun veldig flink til å gi meg en melding.” (A)

“Vi hadde en avtale at det meste skulle skje over SMS hvis det var noe (...) Og så hadde vi avtale at hvis det hadde vært noe spesielt i løpet av dagen, eller om det hadde vært noen spesielle hendelser hjemme, om det hadde kommet noen reaksjoner, så skulle vi skrive det til hverandre.” (B)

Handlingen og tankene til A og B er i tråd med det Røkholt et al. sier om at beskjeder bør gis skriftlig (2018, s. 148).

C forteller om hvordan hun snakket med foreldrene og at hun fokuserer på å prate med begge

samtidig. Ved felles samtale vil begge foreldrene få samme informasjon, og bli gitt muligheten til å se det samme barnet som barnehagen ser.

“Fordi jeg vil jo at de skal høre de samme ordene, og prøve å se det samme barnet som vi ser. For barn blir jo behandlet forskjellig i forskjellige hjem, og oppleves forskjellig hos mamma og pappa og i barnehagen.” (C)

C begrunner valg av fremgangsmåte med at det er viktig å kunne snakke sammen hvor barnet står i fokus, uten å blande inn foreldrene sine følelser.

A forteller om at foreldrene deler med barnehagen hvordan de formidler hendelsen hjemme. Dette gjør de for at barnehagen kan fortelle det samme til barnet og for at informasjonen de gir skal være korrekt, og A sier dette kan styrke møte med barna.

“Vi fikk tilsendt alle notatene til mor på hvordan hun la det frem for jentene sine. Og hvilket ord og hvordan de snakket om dette og hva historien var. Sånn at vi også da kunne si alle de samme tingene.” (A)

Bugge og Røkholt skriver at det beste for barnet er å få informasjon om hva som skjer, i tillegg har barna krav på tilstrekkelig informasjon som angår dem (Bugge & Røkholt, 2009, s. 11-12).

Hvordan man viser respekt overfor barnet er noe C uttrykker som viktig, og at det er hun som er barnets ambassadør. Hun fremhever situasjoner der barnet forteller den voksne noe som barnet ønsker skal være hemmelig og som barnet ønsker at ikke skal bli sagt videre. Likevel mener C at det kan være viktig å dele informasjonen med foreldrene, for å gi de mulighet til å møte barnet.

“Barn forteller oss ting, og så kjenner jeg på at det blir veldig feil å si ting videre. Fordi da bryter jeg tilliten barnet har til meg. Samtidig som noen ganger ønsker du at foreldrene skal vite, fordi da kan de møte barnet sitt bedre (...) det er faktisk et kjempeetisk dilemma.” (C)

Dette samsvarer med både det Bugge og Røkholt skriver i tillegg til Skoglund og Sundvall om opplysningsplikt og etisk praksis (2009, s. 63; 2017, s. 79).

4.2 Forelders erfaring

D savnet tilbakemeldinger fra barnehagen da datteren gikk gjennom en sorgprosess. D informerte barnehagen om hendelsen, hvor bestemor til barnet var blitt alvorlig syk, og oppdaterte barnehagen da hun døde. Hun ble møtt av de ansatte i barnehagen, men følte hun fikk lite tilbakemeldinger rundt hverdagen til datteren.

“Jeg følte at jeg ble møtt med medmenneskelighet og omsorg (...) Tilbakemeldingen var bare at det gikk bra, men jeg fikk ikke noe informasjon om at hun hadde sagt noe heller (...) Kanskje jeg kunne fått litt mer tilbakemeldinger selv om hun ikke sa noe.”
(D)

D forteller videre om de korte tilbakemeldingene hun fikk av personalet i barnehagen og skulle ønske hun fikk mer konkrete beskjeder om hvordan barnet var.

“Jeg savnet flere tilbakemeldinger. Jeg kunne kanskje også tatt en ekstra foreldresamtale.” (D)

Mor sine tanker samsvarer med hva Røkholt et al. skriver om at det er viktig for foreldrene å ikke bare få beskjed om at det går bra i barnehagen, men gjerne konkrete uttrykk barnet har gitt for sorgen (2018, s. 148).

D forteller at hun ikke fikk mulighet til å medvirke i prosessen. Barnehagen hadde verken en prosess eller opplegg, og hun uttrykker at hun skulle ønske det hadde vært mer fokus på dette. Barnehagen jobbet heller ikke med noe temaarbeid rundt situasjonen, om det var noen større hendelser som hadde skjedd ville det kanskje vært en samlingsstund, men dette fikk hun ingen informasjon om.

“Det var ikke noe å medvirke til. Det var jo bare å gi beskjed og at de gav beskjed om det var noe.” (D)

Mørreaunet et al. skriver om at foreldrene har rett til medvirkning i barnehagen, og at foreldresamarbeid inngår i hvordan man skaper et godt pedagogisk tilbud for barna (2019, s. 132).

Hun forteller at personalet viste omsorg og tok vare på barnet, men hun er usikker på om det var snakk om hendelsen og følelser i barnehagen. Videre uttrykker D at hun ville ønsket at

barnehagen hadde en ekstra samlingsstund hvor de formidlet til resten av barna hva som hadde skjedd, og forklart at barnet kunne være litt lei seg i tiden fremover.

“De viste jo omsorg og tok vare på henne, så det tvilte jeg ikke på (...) Jeg følte at det kanskje ikke var noe opplegg. Jeg vet jo at ved store hendelser har man samlinger der det blir fortalt om, men det fikk jeg hvert fall ikke noe informasjon om.” (D)

Dyregrov skriver at når dødsfallet inntreffer bør barnegruppen informeres, i tillegg bør foreldre bli informert om hva som har blitt sagt i barnehagen (2006, s. 141-142).

4.3 Samarbeid mellom barnehage og hjem

A og B vektlegger at å skape tillit og være interessert fra start kan være med på å styrke samarbeidet mellom hjem og barnehage. B erfarer at om man er imøtekommende, interessert og går inn for å skape de gode menneskelige relasjonene, vil det bidra til å skape åpenhet rundt vanskelige situasjoner.

“Jeg tenker at det viktigste er å skape tillit helt fra start av sånn at man ikke må prøve å vinne den tilliten først når noe har skjedd.” (A)

“Har man et godt foreldresamarbeid i bunn, så er det mye lettere når det oppstår en eventuell situasjon som kan være vanskelig å håndtere.” (B)

Dette samsvarer med hva Glaser sier om hvordan et godt foreldresamarbeid bidrar til å skape grunnlag for at helheten i barnets hverdag blir god (2018, s. 19).

Både A og B anser det som viktig å fokusere på å være tilgjengelig i samarbeidet med hjemmet. B sier at man ikke skal avfeie foreldrene som kommer med sine problemer. Om man har en god relasjon med foreldrene, blir det lettere å snakke med de om barnet deres.

“Møte foreldrene der de er, i de bekymringene de står i. Det er jo barna deres. Er foreldrene bekymret er det et problem vi må ta tak i.” (A)

“Du er den som møter ungene og foreldrene hver dag. Du må unngå å avfeie de (...), for da har du lukket en dør. Og så tenker jeg at om det skulle oppstå noe vanskelig, og de trenger veiledning i forhold til familiesituasjoner eller barnets

reaksjoner, så er det vanskeligere for de å spørre en annen gang.” (B)

Dette samsvarer med veilederen til Kunnskapsdepartementet hvor det står at ved å vise foreldrene omsorg i prosessen, gir man de en opplevelse av at de blir ivaretatt (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 5).

Alle informantene i utvalgsgruppe 1 tilbyr foreldrene mulighet til ekstra foreldresamtaler, dersom noen føler behov for det.

“Om det er noe er det bare å si ifra når som helst. Jeg tar gjerne samtaler utenom de oppsatte.” (A)

“Være åpen på dette med at vi har faste foreldresamtalene to ganger i året, men hvis det skulle være noe, må du bare ta kontakt.” (B)

“Sier jo alltid på alle foreldremøter at de må si ifra hvis det er noe. Dere må hugse å ta tak i oss hvis dere trenger å si noe, eller lufte noe.” (C)

Glaser sier at det i senere tid er et større fokus på å tilby foreldreveiledning til de som har behov for det (2018, s. 39).

B informerte barnegruppen og foreldregruppen om hendelsen som hadde skjedd etter avtale med mor. I en samlingsstund fortalte hun, tilpasset barnas alder, at en pappa var død. B utelukket informasjon hun anså som unødvendig for barna, som for eksempel detaljer rundt dødsfallet.

“Etter denne samtalen sendte jeg mail til foreldrene på avdelingen, og fortalte hva vi hadde gått gjennom.” (B)

Dette er i samsvar med det Dyregrov skriver om at det er viktig at foreldrene blir informert om hva som har blitt sagt i barnehagen. Dette kan informeres med et informasjonsskriv (2006, s. 142).

4.4 Beredskapsplan

Informantene i utvalgsguppe 1 nevner at de har beredskapsplaner i barnehagen som de benytter seg av under spesielle hendelser. A mener beredskapsplan er god å ha for å vite hvilke instanser man skal kontakte, men i møtet med selve barnet synes hun det ikke er vits med en lang avhandling og en fast oppskrift på hvordan det skal skje. B gir også uttrykk for at beredskapsplanen blir for stor og omfattende, men syns at erfaringsdeling burde bli en del av beredskapsplanen. C mener derimot at den er fin å ha når en kommer opp i en stor situasjon, hun syntes selv det var deilig å kunne gå gjennom trinn for trinn om hvordan hun skulle løse situasjonen hun sto overfor.

“Det er noe man ikke tar i bruk alt for ofte, så den dagen man plutselig står i en krise, lurer man litt på hvor beredskapsplanen befinner seg. Den er utarbeidet av oss med grunnlaget av den vi fikk av kommunen. Så vi har lagt til litt ekstra og gjort noen endringer på hvordan vi synes det fungerer best hos oss.” (A)

“Om vi nå skulle komme opp i en lignende situasjon, så burde kanskje det som jeg har gjort skrives ned, og stå i permen til senere. Med tanke på erfaringsdeling.” (B)

“En beredskapsplan er fint og greit å ha når du kommer i en krise. Det var godt for meg å hente permen og gå trinn for trinn.” (C)

Beredskapsplaner beskriver hva som kan være nødvendig i ulike hendelser for å støtte personalet i møtet med barn og foreldre (Bugge & Røkholt, 2009, s. 106).

4.5 Oppsummering

I dette kapittelet har vi presentert empirien fra intervjuene basert på intervjuguidene som igjen baseres på forskningsspørsmålene. Vi har presentert informantene sine tanker rundt barn i sorg, og hva de har opplevd som reaksjoner hos barn. Informantene har fortalt om hvordan de har arbeidet både i møte med barn, og foreldre, og hva de vektlegger som sentralt og viktig i disse møtene. I tillegg har vi presentert en forelders erfaring rundt hvordan hun ble møtt av barnehagen når barnet gikk gjennom en sorgprosess, hvor denne forelder la vekt på mangelen på kommunikasjon. Deretter presenterte vi informantene sine tanker rundt hva som kan styrke samarbeidet, hvor tillit og tilgjengelighet ble trukket frem som sentrale faktorer. Til slutt presenterte vi informantene sine tanker og erfaringer rundt beredskapsplan, hvor

meningene var delt. Alle såg verdien i beredskapsplan, men det var ulikt hvor godt de likte å benytte seg av den.

I det neste kapitlet vil vi drøfte empirien og teorien opp mot hverandre.

5.0 Drøfting

I dette kapittelet skal vi drøfte empiri opp mot teori. Kapittelet er inndelt etter tema: barn i sorg, foreldres erfaring, samarbeid mellom barnehage og hjem, og beredskapsplan. Vi har også valgt underkategorier for å skape struktur på temaene, og har inndelt etter samme oppsett som i forrige kapittel. I tillegg vil intervjuguidene (Vedlegg 3&4) og forskningsspørsmålene være styrende for inndelingen.

5.1 Barn i sorg

Dødsfall i nære relasjoner utløser ulike reaksjoner for alle, også barn (Dyregrov, 2006, s. 22). For barn handler mye av prosessen om at barnet må godta hva som har hendt og akseptere sorgen (Bugge & Røkholt, 2009, s. 76). For oss alle handler sorg om mangt, noe informantene bekrefter. A, B og C understreker også at sorgen til barna kommer til uttrykk på mange måter. Dette samsvarer med hva Røkholt et al. skriver om at reaksjonene til barn som opplever sorg har store individuelle forskjeller (2018, s. 11). Sjøvik vektlegger viktigheten av å ha kunnskap om hvilke reaksjoner som kan oppstå (2014, s. 225). Dette samsvarer med inntrykket vi fikk av informantenes kunnskap rundt barns reaksjoner.

Informant A, B og C vektla mange av de samme synspunktene i møtet med barn som opplever sorg, uten å nødvendigvis bruke de samme ordene. Et eksempel er ønske om å gi barna informasjon og muligheter til medvirkning i løpet av sorgprosessen, noe som samsvarer med hva Bugge & Røkholt sier om å gi barna informasjon om hva som skjer og hvordan barna kan få medvirke (2009, s. 11). A hadde fokus på at barnet selv skulle få styre samtalene, noe som kan sees i sammenheng med å gi barna mulighet for medvirkning. B og C hadde fokus på barnets medvirkning ved å tilrettelegge for barnas ønsker. I forbindelse med det å gi barna informasjon var ærlighet overfor barna viktig for B. Ut fra dette kan det dermed virke som at de sitter på like erfaringer og tolker sorgen på samme måte, selv om de i intervjusituasjonen bruker ulike benevnelser for å få frem deres opplevelser.

Barnehagen er en arena som, sammen med hjemmet, utgjør barns start på livet og helheten i livet deres (Glaser, 2018, s. 19). Hjemmet er noe barnet deler, som oftest med familien, mens barnehagen er barnets sted som blir delt med andre barn. Dyregrov sier at barnehagen er et av barnets faste og trygge holdepunkt og at man sammen med hjemmet burde ha en god dialog

(2006, s. 107). Dette samsvarer med hva A og B uttrykker om barnets friplass i barnehagen. De fremhever hvordan barnehagen er en kontinuitet i hverdagen til barnet. A vektlegger at dersom det oppstår noe i hjemmet som endrer hverdagen og rutinene der, vil barnehagen være den faste tingen i livet til barnet som faktisk kan fortsette akkurat som før. En situasjon informantene hadde opplevelser rundt og som endrer hverdagen og rutinene i hjemmet er skilsmisse og dødsfall i nære relasjoner. C beskrev sin opplevelse rundt et barn som slet med skyldfølelse fordi hun savnet mamma mer enn pappa. Denne skyldfølelsen kan tenkes å komme av at barnet føler på et ansvar eller en plikt til å like begge foreldrene like mye, noe som er i tråd med Edvardsons (1995, s. 88) poeng om at barn ved en skilsmisse kan oppleve et press om at de skal like begge foreldrene like godt. B hadde en opplevelse med en mor som påpekte og verdsatte nettopp dette med at barnehagen var barnets friplass, ettersom at barnet i hjemmet ble konstant påminnet om tapet av far. Uavhengig om hendelsen er skilsmisse eller dødsfall, vil hjemmet bli forandret, og barnet kan oppleve at plattformen blir forstyrret. I disse situasjonene er samarbeidet mellom barnehage og hjem spesielt viktig, for å gi barnet gode rutiner og trygge rammer i sorgprosessen (Dyregrov, 2006, s. 107).

5.1.1 Møte med barnet

Hvordan barn oppfører seg etter de har mistet noen vil være individuelt (Dyregrov, 2008, s. 7). Som pedagogisk leder har du et ansvar for å møte og ivareta barnet gjennom sorgprosessen. Sjøvik skriver at personalet har ansvar for å gi barna hjelpen de trenger (2014, s. 225). B beskriver at hun lot barnet få rom og mulighet til å trekke seg tilbake fra resten av barnegruppen. Dette var en måte å imøtekomme barnets behov som også støttes av A som vektlegger at det er viktig å være imøtekommende og tilgjengelig for barnet, og at man som voksen bør tilrettelegge dersom barnet trenger en å snakke med. C har også fokus på å tilrettelegge for å hjelpe barn med å uttrykke følelsene sine og være en tilgjengelig samtalepartner på barnets premisser. C opplevde en hendelse der foreldrene til ett av barna i barnehagen hadde skilt seg. Barnet slet med å uttrykke følelsene sine, noe som samsvarer med reaksjonene Røkholt & Bugge benevner (2009, s. 38). Sammen med barnet ble det laget en bok bestående av tegninger og ord som barnet ønsket å formidle til foreldrene. På denne måten fikk barnet uttrykt seg til foreldrene, ved at de kunne bla i boken. Denne håndteringen er i tråd med Dyregrov (2006, s. 168) sine retningslinjer for ivaretagelse av barns behov som fremhever ulike måter barnet kan uttrykke tanker og følelser, blant annet gjennom tegning.

Veilederen (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 6-7) underbygger både Dyregrovs retningslinjer og A, B og C sine beskrivelser av hvordan man som voksen skal møte barn i sorg. I veilederen (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 6-7) står det eksempler på hvordan personalet kan opptre i møtet med barnet. En av disse er å la barnet selv komme med ønsker til hva som kan hjelpe. Om barnet ønsker å trekke seg tilbake og tegne istedenfor å leke, vil det være pedagogisk leder sin jobb å imøtekomme barnets behov og tilrettelegge for at barnets mening blir tatt på alvor. Man kan tilby barnet å gå inn, selv om resten av barnegruppen er ute. Barnet kan da få sette seg ned, tegne, lese bok, eller gjøre noe som barnet ønsker. I tråd med veilederen forteller B at hun imøtekommer barnets behov når barnet har uttrykt at de trenger eller ønsker å gjøre noe annet. Hun tilbyr også andre aktiviteter, som å bli med den voksne på daglige gjøremål, for å gi barnet mulighet for å trekke seg tilbake. Dette samsvarer med hva utvalgsgruppe 1 forteller om tilrettelegging av hverdagen for barn. Barn trekker naturlig mot enkeltpersoner, også i spesielle hendelser som sorg. Man kan imidlertid ikke forutse hvilken person barnet trenger i situasjonen. Derfor er det viktig å gi barna rom og mulighet for å uttrykke sine ønsker, som B og C vektlegger i arbeidet sitt.

Hvordan man anerkjenner og viser forståelse til barn som går gjennom en sorgprosess, vil være viktig for å skape trygghet for barnet. Nærheten du viser og omsorgen barnet får, kan være avgjørende for den videre sorgprosessen. Kunnskapsdepartementets veileder for håndtering av krise og sorg i barnehagen sier at man skal vise omsorg, være støttende og trygg, samt imøtekomme behovet for nærhet og fysisk kontakt (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 6-7). Pedagogisk leder har ansvar om å sørge for at barnehageloven følges (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 16). Den sier blant annet at alle barn har krav på respekt for sitt menneskeverd (Barnehageloven, 2005, §1). Dermed må pedagogen imøtekomme barns behov. I sorgprosesser vil barn ofte ha et behov for nærhet, uten at de nødvendigvis har en forståelse for det selv. Noen barn uttrykker at de er triste og trenger et fang å sitte på, andre ønsker å trekke seg tilbake, og gjerne være litt alene (Bugge & Røkholt, 2009, s. 34-35).

Å møte barnet vil innebære mer enn selve møtet. Det kan handle om forberedelse, tidligere erfaringer, arbeid i teamet, kontakt med foresatte og andre instanser. Disse aspektene er viktig for å kunne gjøre selve møte med barnet best mulig. Aasen fremhever teamarbeid og hvordan teamet kan jobbe sammen for å gi et godt tilbud til alle barn (2018, s. 93-94). B fremhevet hvor viktig det var for barnet som gikk gjennom en sorgprosess at det var kontinuitet i teamet ved at personalet består av de samme personene. B mener at dette var med på å skape trygghet for barnet. Dette samsvarer med hva Dyregrov skriver om å stimulere følelsesmessig mestring

som man kan gjøre ved å bevare kontinuitet i hverdagen til barnet (2006, s. 168).

Teamarbeid krever at teammedlemmene innehar evner til å tilpasse seg og koordineres med hverandre (Aasen, 2018, s. 93-94). I barnehagen jobber man ofte i team, og det er viktig at alle i teamet er innforstått med hva som er det beste for barnet og hvordan man skal opptre rundt barnet. A forteller at det var vanskelig å ikke være lei seg rundt barnet, ettersom alle som jobbet i barnehagen hadde kjennskap til forelderen som døde. Hun spurte seg om man som voksen skal sitte å være lei seg foran barnet, når de ikke uttrykker at de er lei seg selv. På den ene siden kan det som A sier være viktig å trekke seg litt tilbake, da man ikke skal påtvinge en sorg hos barnet om den ikke er der. På den andre siden skriver Dyregrov at det er viktig å snakke med barna om at de voksne også kan ha det sårt og har det tungt (2006, s. 103). En skal ikke presse på barna sorgen, men det er viktig å fortelle barna hvorfor man selv er lei seg, dersom de spør.

I enkelte situasjoner når man anser døden som ventet, kan aktiviteter som forbereder barnet på det som kommer til å skje være med på å skape en bedre forståelse. Sorgen vil selvsagt være der, men den kan være lettere å bearbeide. Bildebøker eller samtaler rundt funn av døde insekter fremheves som metoder man kan jobbe på. Dyregrov skriver at å forberede barna kan øke deres forståelse av døden (2006, s. 140). Teorien til Dyregrov samsvarer med hvordan B og C jobbet med tema følelser i "fredstid". De mente at samtale om følelser og systematisk arbeid med tema følelser vil være med på å gi barna verktøy de senere kan bruke. Temaarbeid i fredstid som informantene snakker om, betyr å jobbe med tema når det ikke foregår en sorgprosess hos noen av barna i barnehagen.

5.1.2 Møte med foreldrene

Informant A og B brukte mye telefon i kommunikasjon med foreldrene. Det gikk både på samtaler og SMS, der de gav foreldrene tilbakemelding dersom det var kommet noen reaksjoner eller utsagn i løpet av dagen. Røkholt et al. (2018, s. 148) sier at kommunikasjon bør skje skriftlig, da det kan forekomme mye glemsel rundt traumatiske hendelser, noe informantene etterstrebet i en viss grad. Kommunikasjon som skjer muntlig vil også være viktig, men grunnet prosessen barnet og foreldrene går gjennom, vil det være lurt å gi den mest nødvendige informasjonen skriftlig. På lik linje med barna, går også foreldrene gjennom en belastende prosess, og man bør derfor unngå å ta opp situasjonen hver gang man møter de.

Informantene uttrykte at de møtte foreldrene der de var, de stilte seg åpne for innspill fra dem, noe som gav rom for foreldremedvirkning. Dette samsvarer med hva Mørreaunet et al. skriver om foreldremedvirkning (2019, s. 132). Informantene gav uttrykk for at de har hatt foreldresamarbeid gjennom sorgprosessen. Foreldrene på sin side bør også få råd om hva de kan gjøre hjemme. Dette kan være fagbøker de kan lese for sin egen del, eller bildebøker som de kan lese sammen med barna (Dyregrov, 2006, s. 140-143).

I møte mellom barn og foreldre kan det oppstå et etisk dilemma i forbindelse med hva som skal deles med foreldrene. C beskriver dette dilemmaet ved å uttrykke at de voksne er barnets ambassadører, og hvis barnet forteller deg at noe er hemmelig, skal du ikke si det videre. Det handler om å ikke bryte tilliten barnet har vist deg, ved å unngå å fortelle videre barnets hemmeligheter. Samtidig kan det være at du som voksen vurderer det slik at du ved å dele informasjonen med for eksempel foreldrene kunne ha hjulpet dem til å møte barnet på en bedre måte og således ha bedret barnets situasjon. Slike etiske dilemmaer er noe pedagogisk leder vil møte på i løpet av arbeidslivet og er nødt til å håndtere dem basert på vurderinger om hva som er mest etisk riktig å gjøre (Skoglund & Sundvall, 2017, s. 79). I disse vurderingene vil det være vesentlig å bruke godt faglig skjønn (Mørreaunet et al., 2019, s. 281-282). Slike vurderinger er krevende, og det kan anses som ekstra utfordrende for pedagogiske ledere som opplever en sorgprosess med et barn for første gang. Da kan det være nødvendig å søke veiledning og hjelp av andre innad i barnehagen.

5.2 Foreldreerfaring

D gir uttrykk for at hun savnet ekstra beskjeder fra personalet i barnehagen, med dette mente hun tilbakemeldinger da datteren gikk gjennom en sorgprosess. D fikk korte og lite spesifikke tilbakemeldinger om hverdagen, uavhengig om datteren hadde sagt noe eller ikke. For foreldre er det viktig å få tilbakemeldinger fra barnehagen, og spesielt i situasjoner der familien og barnet gjennomgår en sorgprosess. De vil gjerne vite om og eventuelt hvordan barnet gir uttrykk for sorgen. På denne måten blir foreldrene trygge og opplever at personalet ser barnet i livssituasjonen de er i (Røkholt et al., 2018, s. 148). D følte at hun ikke fikk muligheten til å medvirke, og underbygger dette ved at det ikke var noe å medvirke til. Mørreaunet skriver at foreldre har rett til medvirkning i barnehagen og hvordan ledelse av foreldresamarbeidet er en arbeidsoppgave pedagogisk leder har (Mørreaunet et al., 2019, s. 132). Et godt foreldresamarbeid er med å danne et godt grunnlag for et godt pedagogisk tilbud

barna skal ha i barnehagen. D forteller at hun følte personalet viste omsorg og tok vare på barnet, men mente likevel at barnehagen kunne tatt mer ansvar. Hun trakk frem ekstra foreldresamtale der hun som mor kunne fått innblikk i hva som ble gjort, og samtidig vært mer delaktig i planlegging fremover. Hun foreslo også samlingsstund for å formidle hva som hadde skjedd til resten av barnegruppen og hvorfor datteren kunne være ekstra sårbar en stund fremover. I veilederen står det at for å gi foreldrene en opplevelse av at de blir tatt vare på er det viktig å vise dem omsorg i prosessen (Kunnskapsdepartementet, 2014, s. 5). Basert på D sine tilbakemeldinger ser det ut som barnehagen i dette tilfellet ikke møtte mors behov og heller ikke fulgte veilederes retningslinjer.

5.3 Samarbeid mellom barnehage og hjem

Utvalgsgruppe 1 uttrykker viktigheten med et godt samarbeid, uavhengig av situasjon, og at foreldrene er flinke å dele hva som skjer i hjemmet. Dette er en forutsetning for at de tilsatte i barnehagen skal kunne møte barna på en god og profesjonell måte. Spesielt viktig er dette når det skjer noe som kan skape reaksjoner og hendelser utenom det vanlige. Hjemmet og barnehagen er to steder som utgjør helheten i barns liv. Derfor vil et godt samarbeid mellom barnehage og hjem være viktig for å skape gode overganger og ivareta helheten i barnets hverdag (Glaser, 2018, s. 19). A og B vektlegger at det er viktig å skape god relasjon og tillit mellom barnehage og foreldre fra barnet starter i barnehagen. Et godt foreldresamarbeid fra starten av vil være med på å bygge gode relasjoner mellom foreldrene og personalet i barnehagen, noe som gjør det lettere å dele og snakke om vanskelige temaer og dermed øker sannsynligheten for at barnehagen får viktig informasjon om hendelser i barns liv.

Om det har skjedd et dødsfall i nær relasjon til barnet, vil det kunne være til hjelp at hjemmet forteller hvordan de har formidlet dødsbudskapet til barnet. Da vil barnehagen kunne møte barnet med den samme forklaringen. Som Dyregrov skriver er det viktig at den som skal formidle budskapet sitter med riktige fakta (2006, s. 78). A fikk tilsendt et skriv av en forelder, om hvilke ord de hadde brukt for å forklare hendelsen til barnet hjemme. A forteller at dette var til stor hjelp i møtet med barnet, og for å kunne gi den korrekte og samsvarende informasjonen som allerede var gitt. Dette samsvarer med Bugge og Røkholt (2009, s. 11) som vektlegger at det beste for barnet er å få korrekt og konsekvent informasjon om hva som skjer.

B og C ser også viktigheten av å bruke de samme ordene både i hjemmet og i barnehagen, når man snakker med barnet om situasjonen. B viser til hvordan hun selv har benyttet seg av å informere foreldregruppen via skriv på mail om hvilke konkrete ord og uttrykk som ble brukt under formidling av hendelse i barnegruppen. Det at D uttrykket et ønske om at barnehagen hun hadde erfaring med hadde håndtert situasjonen på samme måte som B, indikerer at dette er viktig ikke bare for barnegruppen og barnet, men også i møte med foreldrene.. Dette støttes videre av Dyregrov (2006, s. 142) sitt poeng om at foreldrene bør vite hva som er formidlet i barnegruppen, og denne informasjonen kan bli gitt i et skriv. Dette kan bidra til å legge føringer for hvordan hendelsen skal og bør omtales. Det kan være ord, uttrykk og ting som barna ikke trenger å vite om. Eksempel på ord som barn kan skånes for er selvmord, hvordan selvmordet skjedde, drap og eventuelt hvor mange ganger personen er blitt skutt. B forteller at barn ikke trenger detaljer rundt selvmordet, da dette ikke er relevant for barnet i sorgprosessen. I disse situasjonene vil samarbeidet og dialogen mellom barnehage og hjem være viktig for å formidle hva barna får av informasjon rundt hendelsen og hva barnet skal skånes mot. Veilederen til Kunnskapsdepartementet (2014, s. 6-7) underbygger dette ved at den fremhever at god kommunikasjon er svært viktig, og at et godt samarbeid vil ha en styrkende effekt.

Alle informantene i utvalgsgruppe 1 har tilbudt foreldrene ekstra foreldresamtaler, om noen føler behov for det. De informerer foreldrene om at dersom det er noe må de ta kontakt. Dette kan tyde på at informantene tilrettelegger for et godt foreldresamarbeid og stiller seg tilgjengelig dersom foreldrene ønsker ekstra oppfølging. Glaser skriver om hvordan et godt samarbeid med foreldrene vil være viktig for barnets hverdag (2018, s. 19). Man kan da spørre seg om hvordan barnets hverdag blir dersom samarbeidet med foreldrene ikke er godt. Utvalgsgruppe 2 uttrykte at hun ønsket et bedre samarbeid med barnehagen da hennes barn gikk gjennom en sorgprosess. Det kan dermed se ut som at alle barnehager ikke alltid er like suksessfulle i å etablere et godt og gjensidig samarbeidsforhold mellom hjem og barnehage.

5.4 Beredskapsplan

Det vil alltid være forskjellige hendelser som oppstår, og som det ikke finnes noe definert fasitsvar på hvordan skal håndteres. Å ha en beredskapsplan tilgjengelig er likevel nødvendig i organisasjonen og kan fungere som en støtte i ulike situasjoner. Bugge & Røkholt (2009, s. 106) nevner beredskapsplanen som relevant, samt litteratur og annet som kan være til hjelp

ved ulike hendelser som støtte for personalet i møte med barn og foreldre. Utvalgsgruppe 1 har hver sin beredskapsplan i barnehagen. Informant A har sammen med personalet jobbet seg gjennom planen, og tilpasset den til barnehagen. B og C nyttet seg av de kommunale beredskapsplanene, men er delt i hva de synes om de. B ser kunnskapsdeling som sentralt og nevner at hun hadde et ønske om å tilføre sine erfaringer rundt situasjonen i beredskapsplanen, slik at hun kunne dele sin erfaring med neste person som står i en lignende situasjon. Hvorvidt en benytter beredskapsplanen vil være individuelt. I barnehager vil ikke alle ha lik kjennskap til beredskapsplan. Ut ifra hva informantene og teorien sier om beredskapsplan kan det tyde på at det er et nærliggende behov for å ha en eller flere ansatte som er ansvarlig for planen. Dette kan øke kunnskapen og kompetansen ved at den eller de ansvarlige leser seg opp, gjør seg godt kjent med innholdet, og fungerer som veiledere for resten av personalet. Dermed kan resten av personalet også komme til disse personene for å spørre om tips og råd rundt situasjoner og hendelser. Dette anser vi som en god måte for å øke bevissthet og kjennskap til beredskapsplanen for hele personalet. I tillegg kan det, for å øke bevisstheten om planen, tas opp i personalgruppen for en rask gjennomgang.

Veiledningsheftet til Kunnskapsdepartementet (2014, s. 5) fremhever et ønske om gode rutiner og planer hvor man kan jobbe med beredskapen i det forberedende arbeidet og før en eventuell hendelse inntreffer. Dersom man med jevne mellomrom diskuterer med personalet i tillegg til foreldregruppen hvordan man skal møte barn og deres familie i krisesituasjoner, vil man være bedre rustet ved en eventuell krisesituasjon. Man bør også diskutere dette med barnegruppen. En metode å gjøre det på kan være å jobbe med følelser. B og C jobber med å bevisstgjøre barnas emosjoner i ulike sammenhenger. Å gi barna kjennskap til følelsene sine, også i fredstid. Eksempelvis benytter de seg av samlingsstunder hvor følelser blir tatt opp som tema. Dette har de gjort for at barna skal få kunnskap om ulike følelser og et godt grunnlag for å ta vare på hverandre og snakke om følelsene de har. Noe som igjen kan bygge opp deres grunnmur og som kan gjøre de bedre rustet til tanke- og følelsesmessig mestring under en eventuell sorgprosess.

5.5 Oppsummering

I dette kapittelet har vi drøftet empiri og teori opp mot hverandre ut fra forskningsspørsmålene. Vi har drøftet informantenes erfaringer og tanker rundt barn i sorg, møter med barn i sorg, møter med foreldrene, foreldreerfaring, samarbeid mellom barnehagen

og hjemmet og til slutt beredskapsplan. Informantenes erfaringer og tanker samsvarer i stor grad med teorien vi tidligere har presentert, noe vi har fått frem og drøftet i dette kapittelet.

I neste kapittel vil vi presentere en konklusjon som består av hvordan problemstillingen er belyst og hva som er lært gjennom arbeidet.

6.0 Konklusjon

I dette forskningsprosjektet har vi ønsket å gå inn på temaet barn i sorg med problemstillingen: “Hvordan kan du som pedagogisk leder møte barn som går gjennom sorgprosesser?” Vi har presentert teori, empiri og noe tidligere forskning som viser til hvor viktig det er at pedagogiske ledere har kjennskap til møte med barn i sorg, for å være beredt på situasjoner som kan oppstå i barnehagehverdagen. Vi ser et tydelig samsvar mellom funnene til Nordhaug (2009) og de vi har gjort oss i forskningsprosjektet vårt. Oppsummert kan en si at det ikke finnes et entydig svar på problemstillingen vår, eller noen konkret måte å møte barna på. Likevel finnes det noen overordnede hensyn pedagogiske ledere bør ha kjennskap til. For det første er barn ulike og må møtes der de er, på deres premisser. Videre innebærer dette at sorgarbeidet er individuelt og ulikt fra barn til barn. For det andre bør en som pedagogisk leder unngå å påtvinge barnet noen form for sorg. For det tredje kan det være lurt å være forberedt. Dette kan innebære å forberede barna på kriser og vonde opplevelser i fredstid så vel som å etablere gode rutiner for erfaringsdeling og utarbeidelse av beredskapsplaner for støtte. For det fjerde sees foreldremedvirkning som viktig. Disse fire punktene anser vi som nødvendig for å møte barnet i sorgprosessen.

Våre data er innhentet fra fire informanter. Hadde vi hatt fire andre informanter kunne empirien sett annerledes ut. På den ene siden opplevde vi at informantene i utvalgsgruppe 1 formidlet mye likt, noe som kan tyde på en større enighet rundt elementene som informantene belyser. På den andre siden opplevde utvalgsgruppe 2 å ikke bli møtt på den måten som utvalgsgruppe 1 formidlet. Noe som kan vise til at beskrivelsene fra utvalgsgruppe 1 ikke er gjeldende for alle barnehager. Ved å kun intervju en forelder ble validiteten på foreldres erfaring noe svekket, men likevel får det frem at foreldresamarbeidet svikter i noen situasjoner.

Ved videre forskning ville vi innhentet flere informanter. Dette på grunn av at en forelders erfaring gav en noe svekket validitet på et aspekt ved funnene, noe som for såvidt gjelder ved at det kun var tre pedagogiske ledere også. Vi ser at det kunne vært interessant å følge foreldre og barnehager parallelt sammen med observasjoner av barnet som går gjennom en slik prosess, men igjen ser vi at dette kan være vanskelig å få gjennomført. I tillegg kunne vi snakket med noen som har vært “barnet” i en sorgprosess for å høre om deres opplevelse.

Litteraturliste

Aasen, W. (2018). *Teamledelse i barnehagen*. (2.utg.). Fagbokforlaget.

Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehagen (LOV-2005-06-17-64)*. Lovdata.

<https://lovdata.no/lov/2005-06-17-64/§1>

Bergsland, M., D. & Jæger, H. (Red.). (2018). *Bacheloroppgaven i barnehagelærerutdanningen*. Cappelen Damm Akademisk.

Bugge, R., G. (2008). *Når krisen rammer barn og unge*. Høyskoleforlaget.

Bugge, K., E. & Røkholt, E., G. (2009). *Barn og ungdom som sørger*. Fagbokforlaget.

Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving*. (5.utg.). Gyldendal.

Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving*. (6.utg.). Gyldendal.

De nasjonale forskningsetiske komitee. (2014). *Generelle forskningsetiske retningslinjer*.

Forskningsetikk. <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/generelle/>

Dyregrov, A. (2006). *Sorg hos barn – en håndbok for voksne*. (2.utg.). Fagbokforlaget

Dyregrov, A. (2008). *Beredskapsplan for skolen*. Fagbokforlaget

Edvardson, G. (1995). *Barn i sorg, barn i krise*. Kolibri forlag.

Ekvik, S. (2010). *Tårer uten stemme*. Verbum Forlag.

FN. (2003). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*: Vedtatt av De Forente nasjoner 20. november 1989, ratifisert av Norge 8. januar 1991. Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller. Barne- og familiedepartementet.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

Glaser, V. (2018). *Foreldresamarbeid* (2.utg.) Universitetsforlaget

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervjuet*. (3.utg.) Gyldendal Akademiske

Kunnskapsdepartementet. (2006). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Regjeringen.

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/prm/2006/0005/ddd/pdfv/282009-rammeplanen.pdf>

Kunnskapsdepartementet. (2014). *Håndtering av kriser og sorg i barnehagen - veiledning for personalet*. Udir.

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/stottemateriell-til-rammeplanen/kriser-og-sorg-i-barnehagen/Handtering-av-kriser-og-sorg-i-barnehagen/#>

Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagen: Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Udir.

<https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf>

Meld. St. 41 (2008-2009). *Kvalitet i barnehagen. Det kongelige kunnskapsdepartement*.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/78fde92c225840f68bce2ac2715b3def/no/pdfs/stm200820090041000dddpdfs.pdf>

Mørreaunet, S., Gotvassli, K., Å., Moen, K., H. & Skogen, E. (red.). (2019). *Ledelse av en lærende barnehage*. (2.utg.). Fagbokforlaget.

Nordhaug, R. M. (2009). *Barn i sorg: En kvalitativ undersøkelse av hvordan barnehagepersonale møter barn som opplever dødsfall i nære relasjoner*.

[Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.

Røkholt, E. G., Bugge, K., Sandvik, O. & Sandanger, H. (Red.). (2018). *Sorg*. (2.utg.). Fagbokforlaget.

Sjøvik, P. (red.). (2014). *En barnehage for alle - spesialpedagogikk i barnehagelærerutdanningen*. (3.utg.). Universitetsforlaget.

Skoglund, T. & Sundvall, P. (2017). *Pedagogisk ledelse i barnehagen*. Universitetsforlaget

Thoresen, I. T. (2016). *Barnehagelæreren: profesjon, politikk og forskning*. Cappelen Damm Akademisk

Vedlegg 1 – Godkjenning fra NSD

26.4.2021

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Hvordan kan du som pedagogisk leder møte barn som går gjennom sorgprosesser?

Referansenummer

355713

Registrert

27.01.2021 av [REDACTED] - [REDACTED]

Behandlingsansvarlig institusjon

Høgskulen på Vestlandet / Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett / Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

[REDACTED], [REDACTED], tlf: [REDACTED]

Type prosjekt

Studentprosjekt, bachelorstudium

Kontaktinformasjon, student

[REDACTED], [REDACTED], tlf: [REDACTED]

Prosjektperiode

18.01.2021 - 30.06.2021

Status

10.02.2021 - Vurdert

Vurdering (1)

10.02.2021 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 10.02.2021, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

26.4.2021

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

<https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema>

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 30.06.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

TAUSHETSPLIKT

Deltagerne i prosjektet har taushetsplikt. Intervjuene må gjennomføres uten at det fremkommer opplysninger som kan identifisere enkelt barn.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), og dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

26.4.2021

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2 – Informasjonsskriv

Vil du delta i forskningsprosjektet «Møte barn i sorg»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å finne ut hvordan pedagogiske ledere møter barn i sorg. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med dette bachelor prosjektet er å forske på hvordan pedagogiske ledere møter barn som opplever sorg. Problemstillingen vi har satt er «Hvordan kan du som pedagogisk leder møte barn som går gjennom sorgprosesser». Vi har satt oss fire forskningsspørsmål som vi skal analysere:

- Hvordan jobber pedagogisk leder i møtet med barnet som opplever sorg?
- Hvordan møter pedagogisk leder foreldrene til barna som opplever sorg?
- Hvordan kan pedagogisk leder jobbe for å styrke samarbeidet mellom barnehage og hjem for å være best mulig rustet når det oppstår en situasjon som fører til en sorgreaksjon hos barnet?
- Hvordan føler foreldrene at barnet/barna deres blir ivaretatt når de opplever sorg?

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Høgskulen på Vestlandet er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi du jobber som pedagogisk leder eller har barn, og har erfaring med sørgende barn. Du har også vist interesse for å delta i forskningsprosjektet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Vi nytter oss av en kvalitativ forskningsmetode der vi gjennomføre intervjuer. Det innebærer et intervju som varer i 20-40 minutter alt etter som. Opplysningene vi samler er dine

erfaringer rundt temaet. Vi vil nytte oss av diktafon (lydopptaker) i intervjuene. Disse vil bli transkribert ved senere anledning.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Personer som får tilgang er oss studenter som skriver bachelor oppgaven og vår veileder.
- Tiltak som vil bli brukt for at ingen uvedkommende får tilgang til personopplysningene dine vil være at vi passordbeskytter lydopptak og transkripsjonene.
- Informanter vil ikke kunne gjenkjennes.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er 30.06.2021. Da vil lydopptak og transkripsjoner slettes.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Høgskulen på Vestlandet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Høgskulen på Vestlandet ved [REDACTED]
- Prosjektansvarlig ved [REDACTED]
- Vårt personvernombud: Høgskulen på Vestlandet ved [REDACTED]
[REDACTED]

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17

Med vennlig hilsen

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet [*sett inn tittel*], og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Intervjuguide utvalg 1

Intervjuguide utvalg 1

Vi er så takknemlig for at du vil stille til intervju. Vi har jobbet litt med spørsmålene i intervjuguiden og her kommer en oppdatert intervjuguide som er mer oversiktlig og forklarende for intervjuet.

Vi/jeg ønsker deg velkommen til intervju, og vil igjen takke deg for at du ønsker å stille opp som informant til vårt forskningsprosjekt. Problemstillingen vår for bacheloroppgaven er som tidligere nevnt:

“Hvordan kan du som pedagogisk leder møte barn som går gjennom sorgprosesser”

Før intervjuet starter ønsker vi å gå gjennom det etiske rundt intervjuet. Som beskrevet i informasjonsskrivet du har fått tilsendt kan du når som helst trekke ditt samtykke. Hvis dette blir tilfelle sletter vi alt data vi har som du har bidratt med. Intervjuet vil bli tatt opp på diktafon for at vi skal kunne transkribere intervjuet. Vi ønsker at du bruker fiktive navn på personer du snakker om i henhold til både vår og din taushetsplikt, men også med tanke på personvern. Men om du skulle glippe blir disse navnene ikke tatt med i transkripsjonen. Skulle du komme til å si enkelte ord eller ting som absolutt ikke er relevant, blir disse heller ikke tatt med i transkripsjonen. Eksempler på dette kan være banneord, eller andre sterke eller ubehagelige ytringer som ikke tilfører forskningsprosjektet noe verdi.

Vi kommer til å følge intervjuguiden i stor grad, men ønsker å ha en “flyt” i samtalen, intervjuguiden er her kun for å hjelpe oss gjennom intervjuet.

Om det er noen spørsmål du ikke ønsker å svare på av enkelte grunner er dette helt greit. Dersom du kjenner behov for en pause, gi gjerne beskjed, så legger vi til rette for dette.

Husk at ingen svar er feil, men alle dine erfaringer vil være det vi baserer forskningen vår på, dermed er det du som er eksperten på innenfor dette tema!

Arbeidserfaring/bakgrunn:

1. Kan du fortelle litt om bakgrunnen din? Med det tenker jeg på hvilken utdanning du har, hva du jobber som og hvor lenge du har jobbet som det. Eventuelt annen relevant erfaring i arbeidslivet?
2. Jobber du med de eldste eller yngste barna? Hva er størrelsen på avdelingen?

Erfaring om sorg hos barn i barnehagen:

1. Har dere en beredskapsplan for håndtering av kriser og sorg i barnehagen?
2. Hvilke tanker har du rundt tema sorg?
3. Hva tenker du er sorg hos barn?
4. Hvilke erfaringer har du med barn som opplever sorg? (Gi gjerne et eksempel)
 - Hadde dere noe form for temaarbeid om dette i barnehagen i etterkant?
 - Hvordan har du arbeidet i forkant og i etterkant av disse situasjonen?

Arbeid med og rundt barn i sorg

1. Hvordan arbeider du med tema sorg i barnehagen/barnegruppen?
 - Jobber dere med tema sorg uavhengig om det har skjedd en hendelse?
2. Hvordan møter du foreldrene til barnet som går gjennom en sorgprosess?
 - Blir det lagt til rette for et godt foreldresamarbeid i disse situasjonene? Isåfall hvordan?
 - Hvordan møter du barn i sorg?
3. Har du oppdaget sorg hos barn før du fikk vite det av foreldrene?
 - Isåfall hvilke kjennetegn og reaksjoner førte til at du oppdaget det?
4. Har dere noe spesielt materiell dere bruker når dere jobber med tema sorg og sorgprosesser? (Gi gjere konkrete eksempler på for eksempel metoder eller bøker)

Annet:

1. Hvordan kan du jobbe for å styrke samarbeidet mellom barnehage og hjem for å være best mulig rustet når det oppstår en situasjon som fører til en sorgreaksjon hos barnet?
 - Hvordan engasjere teamet i dette?
2. Noe mer du føler er viktig å få sagt som ikke er blitt nevnt?

Igjen, takk for at du ønsket å stille som informant for vår bacheloroppgave! Du har vært til ekstremt stor hjelp.

Vedlegg 4 – Intervjuguide utvalg 2

Intervjuguide utvalg 2

Vi er så takknemlig for at du vil stille til intervju. Vi har jobbet litt med med spørsmålene i intervjuguiden og her kommer en oppdatert intervjuguide som er mer oversiktlig og forklarende for intervjuet.

Vi/jeg ønsker deg velkommen til intervju, og vil igjen takke deg for at du ønsker å stille opp som informant til vårt forskningsprosjekt. Problemstillingen vår for bacheloroppgaven er som tidligere nevnt:

“Hvordan kan du som pedagogisk leder møte barn som går gjennom sorgprosesser”

Før intervjuet starter ønsker vi å gå gjennom det etiske rundt intervjuet. Som beskrevet i informasjonsskrivet du har fått tilsendt kan du når som helst trekke ditt samtykke. Hvis dette blir tilfelle sletter vi alt data vi har som du har bidratt med. Intervjuet vil bli tatt opp på diktafon for at vi skal kunne transkribere intervjuet. Vi ønsker at du bruker fiktive navn på personer du snakker om i henhold til både vår og din taushetsplikt, men også med tanke på personvern. Men om du skulle glippe blir disse navnene ikke tatt med i transkripsjonen. Skulle du komme til å si enkelte ord eller ting som absolutt ikke er relevant, blir disse heller ikke tatt med i transkripsjonen. Eksempler på dette kan være banneord, eller andre sterke eller ubehagelige ytringer som ikke tilfører forskningsprosjektet noe verdi.

Vi kommer til å følge intervjuguiden i stor grad, men ønsker å ha en “flyt” i samtalen, intervjuguiden er her kun for å hjelpe oss gjennom intervjuet.

Om der er noen spørsmål du ikke ønsker å svare på av enkelte grunner er dette helt greit. Dersom du kjenner behov for en pause, gi gjerne beskjed, så legger vi til rette for dette.

Husk at ingen svar er feil, men alle dine erfaringer vil være det vi baserer forskningen vår på, dermed er det du som er eksperten på innenfor dette tema!

Sorg

1. Hvilke tanker har du rundt tema sorg?
2. Hva tenker du er sorg hos barn?

Personlige erfaringer

1. Hvilke erfaringer har du med barn som opplever sorg? (Gi gjerne et eksempel)
 - Informerte du barnehagen om situasjonen?
2. Hvordan ble du møtt som forelder i barnehagen når barnet ditt gikk gjennom en sorgprosess?
3. Fikk du medvirke i samarbeidet med barnehagen rundt sorgprosessen til barnet ditt?

Din oppfatning av barnehagens arbeid

1. Hvordan erfarte du at barnehagen arbeidet med sorgprosessen til barnet i forkant og etterkant?
2. Hvordan følte du at barnet ditt ble ivaretatt når barnet gikk gjennom sorgprosessen?
3. Skulle du ønske du ble møtt på en annen måte? Eller var det noe du følte du trengte i denne prosessen som ikke ble gjort?

Annet:

1. Noe mer du føler er viktig å få sagt som ikke er blitt nevnt?

Igjen, takk for at du ønsket å stille som informant for vår bacheloroppgave! Du har vært til ekstremt stor hjelp.